Υποέργο 2: «Ολοκληρωμένες Υπηρεσίες Υποστήριξης της Νεοφυούς Επιχειρηματικότητας» στους Δήμους της Νότιας Αττικής της Πράξης: «Φυτώρια Επιχειρήσεων»

Κωδικός ΟΠΣ/MIS 6018456

Συνεισφορά στην ανάπτυξη της e-βιβλιοθήκης για βασικά θέματα επιχειρηματικότητας στους τομείς της Δημιουργικής Οικονομίας, του Πολιτισμού και του Τουρισμού –

Βιωσιμότητα και Κοινωνική Ευθύνη στον Πολιτιστικό Τουρισμό και τη Δημιουργική Οικονομία

Οκτώβριος 2026

Περιεχόμενα

Λέξεις Κλειδιά – Σύντομη Περίληψη 5
Εισαγωγή 6
1. Βασικές έννοιες 7
1.1 Βιώσιμος τουρισμός 7
1.2 Η πολιτιστική διάσταση 7
1.3 Φέρουσα ικανότητα και υπερτουρισμός 7
1.4 Από τη βιωσιμότητα στην αναγέννηση 8
2. Ο τουρισμός σε αριθμούς: ανάπτυξη και συγκέντρωση 9
2.1 Παγκόσμια και ευρωπαϊκά μεγέθη 9
2.2 Η ελληνική εικόνα 9
2.3 Η θέση της Αττικής 10
2.4 Το τοπικό κοινό ως αγορά 10
2.5 Τι σημαίνουν τα στοιχεία για τις νέες επιχειρήσεις 10
3. Υπερτουρισμός και τοπικές κοινωνίες 12
3.1 Τι γνωρίζουμε από την έρευνα 12
3.2 Βραχυχρόνια μίσθωση και αγορά κατοικίας 12
3.3 Τέλη και διαχείριση της ζήτησης 13
3.4 Ο τουρισμός που βασίζεται στην κοινότητα 13
3.5 Διδάγματα από άλλους ευρωπαϊκούς προορισμούς 13
4. Κλιματική αλλαγή, τουρισμός και πολιτιστική κληρονομιά 15
4.1 Οι νέοι κίνδυνοι 15
4.2 Προσαρμογή και ευκαιρίες 15
4.3 Η διαχείριση της επισκεψιμότητας στα μνημεία 15
5. Το ευρωπαϊκό και εθνικό πλαίσιο πολιτικής 17
5.1 Η ευρωπαϊκή πολιτική για τον τουρισμό 17
5.2 Η ευρωπαϊκή πολιτική για τον πολιτισμό 17
5.3 Το εθνικό πλαίσιο 17
5.4 Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης 18
6. Η πράσινη δημιουργική οικονομία 19
6.1 Το αποτύπωμα της δημιουργικής παραγωγής 19
6.2 Εκδηλώσεις και φεστιβάλ 19
6.3 Σχεδιασμός, μόδα και κυκλική οικονομία 19

6.4 Το ψηφιακό αποτύπωμα 19
6.5 Οι πολιτιστικοί χώροι 19
6.6 Περιοδείες και κινητικότητα των δημιουργών 20
7. Κοινωνική ευθύνη 21
7.1 Συνθήκες εργασίας στον πολιτισμό 21
7.2 Προσβασιμότητα 21
7.3 Σχέση με την τοπική κοινότητα 21
7.4 Υπεύθυνη αφήγηση 22
7.5 Ισότητα και ένταξη 22
8. Μέτρηση, πιστοποίηση και περιβαλλοντικοί ισχυρισμοί 23
8.1 Γιατί η μέτρηση έχει σημασία 23
8.2 Το εθελοντικό πρότυπο για τις ΜμΕ 23
8.3 Πιστοποιήσεις και πρότυπα 23
8.4 Οι νέοι κανόνες για τους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς 23
8.5 Ένα απλό σύστημα δεικτών 24
9. Ψηφιακά εργαλεία και δεδομένα για τη βιώσιμη διαχείριση 25
9.1 Ο έξυπνος τουρισμός 25
9.2 Δεδομένα για τις τοπικές αρχές 25
9.3 Ψηφιακά εργαλεία για μικρές επιχειρήσεις 25
10. Οδηγοί βιωσιμότητας ανά κλάδο 26
10.1 Πολιτιστικές εμπειρίες και περιηγήσεις 26
10.2 Φεστιβάλ και εκδηλώσεις 26
10.3 Σχεδιασμός, μόδα και χειροτεχνία 26
10.4 Οπτικοακουστική παραγωγή 26
10.5 Ψηφιακό περιεχόμενο και εφαρμογές 27
11. Χρηματοδότηση της πράσινης και κοινωνικής μετάβασης 28
11.1 Τραπεζικά εργαλεία 28
11.2 Επιχορηγήσεις και ευρωπαϊκά προγράμματα 28
11.3 Πελάτες και συνεργάτες ως χρηματοδότες 28
12. Η βιωσιμότητα ως επιχειρηματική ευκαιρία 29
12.1 Από το κόστος στην πρόταση αξίας 29
12.2 Πεδία ευκαιριών 29
12.3 Η επέκταση της περιόδου ως ευκαιρία 29

12.4 Ο ρόλος της χρηματοδότησης 30
12.5 Συνεργατικά σχήματα για τη βιωσιμότητα 30
13. Ενδεικτικά σενάρια 31
13.1 Σενάριο Α: Περιηγήσεις γειτονιάς όλο τον χρόνο 31
13.2 Σενάριο Β: Μικρό φεστιβάλ με μετρήσιμο αποτύπωμα 31
13.3 Σενάριο Γ: Προσβάσιμη ψηφιακή ξενάγηση 31
14. Πρακτικός οδηγός 32
14.1 Τέσσερα βήματα για να ξεκινήσετε 32
14.2 Λίστα ελέγχου 32
14.3 Ο ρόλος των δήμων 32
14.4 Μέτρα χαμηλού κόστους με άμεσο αποτέλεσμα 33
14.5 Γλωσσάριο 33
15. Συχνές ερωτήσεις 34
16. Προτάσεις για τη Νότια Αττική 36
16.1 Χαρτογράφηση των λιγότερο γνωστών πόρων 36
16.2 Ημερολόγιο εκδηλώσεων εκτός αιχμής 36
16.3 Πρότυπο για βιώσιμες δημοτικές εκδηλώσεις 36
16.4 Ενημέρωση για τους νέους κανόνες 36
16.5 Συμμετοχή των κατοίκων 36
16.6 Παρακολούθηση με δείκτες 37
Συμπεράσματα 38
Βιβλιογραφία 39

Λέξεις Κλειδιά – Σύντομη Περίληψη

Λέξεις-Κλειδιά

Βιώσιμος τουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός, υπερτουρισμός, φέρουσα ικανότητα, εποχικότητα, αναγεννητικός τουρισμός, τοπική κοινότητα, βραχυχρόνια μίσθωση, κλιματική αλλαγή, πολιτιστική κληρονομιά, κοινωνική ευθύνη, προσβασιμότητα, περιβαλλοντικό αποτύπωμα, κυκλική οικονομία, περιβαλλοντικοί ισχυρισμοί, πιστοποίηση, εθελοντικό πρότυπο αναφοράς βιωσιμότητας (VSME), δημιουργική οικονομία, νεοφυείς επιχειρήσεις.

Σύντομη Περίληψη

Ο τουρισμός επέστρεψε σε επίπεδα ρεκόρ, και μαζί του επέστρεψε το ερώτημα των ορίων. Οι διεθνείς αφίξεις έφτασαν παγκοσμίως το 1,52 δισεκατομμύριο το 2025, ενώ η Ελλάδα υποδέχθηκε περισσότερους από 43 εκατομμύρια ταξιδιώτες. Πέντε περιφέρειες συγκεντρώνουν το 90% των εισπράξεων και το τρίμηνο Ιουλίου-Σεπτεμβρίου το 56% των αφίξεων. Η πίεση στους δημοφιλείς προορισμούς, στα μνημεία, στην αγορά κατοικίας και στις τοπικές κοινωνίες, μαζί με τους καύσωνες που κλείνουν αρχαιολογικούς χώρους, έχει μετατρέψει τη βιωσιμότητα από ζήτημα εικόνας σε προϋπόθεση λειτουργίας.

Η έκθεση εξετάζει τι σημαίνει βιωσιμότητα για μια μικρή επιχείρηση του πολιτισμού, του τουρισμού ή της δημιουργικής οικονομίας. Παρουσιάζει τις βασικές έννοιες, τα στοιχεία για τη συγκέντρωση και την εποχικότητα του ελληνικού τουρισμού, τα ευρήματα της έρευνας για τη σχέση του πολιτιστικού τουρισμού με τις τοπικές κοινότητες, τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και το ευρωπαϊκό και εθνικό πλαίσιο πολιτικής, μεταξύ άλλων τα συμπεράσματα του Συμβουλίου του 2026, τον Κανονισμό για τη βραχυχρόνια μίσθωση, τα τέλη ανθεκτικότητας και κρουαζιέρας, την Ευρωπαϊκή Πράξη για την Προσβασιμότητα και την Οδηγία για την ενδυνάμωση των καταναλωτών για την πράσινη μετάβαση, που απαγορεύει τους γενικόλογους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς από τον Σεπτέμβριο του 2026.

Καταλήγει ότι η βιωσιμότητα λειτουργεί ταυτόχρονα ως υποχρέωση και ως ευκαιρία: ανοίγει πρόσβαση σε χρηματοδότηση και σε συνεργασίες με μεγαλύτερους οργανισμούς, και δημιουργεί αγορά για νέες υπηρεσίες που κατανέμουν καλύτερα τους επισκέπτες στον χώρο και στον χρόνο. Η έκθεση περιλαμβάνει σύστημα απλών δεικτών, ενδεικτικά σενάρια, λίστα ελέγχου και γλωσσάριο.

Εισαγωγή

Ο διεθνής τουρισμός κατέγραψε το 2025 νέο ιστορικό υψηλό, με 1,52 δισεκατομμύριο διεθνείς αφίξεις, αύξηση 4% σε σχέση με το 2024, και εισπράξεις 1,9 τρισεκατομμυρίων δολαρίων. Η Ευρώπη παρέμεινε ο πρώτος προορισμός, με 793 εκατομμύρια αφίξεις (UN Tourism, 2026). Στην Ελλάδα, οι ταξιδιωτικές εισπράξεις ανήλθαν το 2025 σε 23,63 δισεκατομμύρια ευρώ, αυξημένες κατά 9,4%, και η εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση σε 43,31 εκατομμύρια ταξιδιώτες, αυξημένη κατά 6,4% (Τράπεζα της Ελλάδος, 2026).

Τα μεγέθη αυτά είναι θετικά για την οικονομία, έχουν όμως και κόστος. Η συγκέντρωση των επισκεπτών σε λίγους προορισμούς και σε λίγους μήνες επιβαρύνει υποδομές, φυσικούς πόρους και μνημεία, ανεβάζει το κόστος στέγασης και επηρεάζει την καθημερινότητα των κατοίκων. Η κλιματική αλλαγή προσθέτει νέους κινδύνους: τα τελευταία καλοκαίρια, η Ακρόπολη έκλεισε επανειλημμένα τις μεσημεριανές ώρες λόγω καύσωνα (Al Jazeera, 2025). Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στα συμπεράσματα που υιοθέτησε τον Μάιο του 2026, ζήτησε ισόρροπη ανάπτυξη του τουρισμού που να αντιμετωπίζει τον υπερτουρισμό στους δημοφιλείς προορισμούς και να αναδεικνύει λιγότερο γνωστές περιοχές (Council of the EU, 2026).

Ο πολιτισμός βρίσκεται στο κέντρο αυτής της συζήτησης, επειδή είναι ταυτόχρονα ο λόγος για τον οποίο ταξιδεύουν πολλοί επισκέπτες και ο πόρος που κινδυνεύει περισσότερο από την υπερβολική χρήση. Παράλληλα, και η ίδια η δημιουργική οικονομία, με τις εκδηλώσεις, τις παραγωγές και τα προϊόντα της, έχει περιβαλλοντικό και κοινωνικό αποτύπωμα που καλείται να διαχειριστεί.

Η παρούσα έκθεση εξετάζει πώς οι νέες επιχειρήσεις του πολιτισμού, του τουρισμού και της δημιουργικής οικονομίας μπορούν να ενσωματώσουν τη βιωσιμότητα και την κοινωνική ευθύνη στο επιχειρηματικό τους μοντέλο, όχι ως πρόσθετο κόστος αλλά ως πηγή διαφοροποίησης. Το πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζει τις βασικές έννοιες. Το δεύτερο αναλύει τα μεγέθη και τη χωρική και χρονική συγκέντρωση του τουρισμού. Το τρίτο εξετάζει τον υπερτουρισμό και τις τοπικές κοινωνίες, και το τέταρτο την κλιματική αλλαγή. Το πέμπτο παρουσιάζει το πλαίσιο πολιτικής. Τα κεφάλαια έξι και επτά εξετάζουν το περιβαλλοντικό αποτύπωμα της δημιουργικής οικονομίας και την κοινωνική ευθύνη. Το όγδοο αφορά τη μέτρηση, την πιστοποίηση και τους νέους κανόνες για τους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς. Τα κεφάλαια εννέα έως έντεκα εξετάζουν τα ψηφιακά εργαλεία, τις προτεραιότητες ανά κλάδο και τη χρηματοδότηση της μετάβασης. Το δωδέκατο χαρτογραφεί επιχειρηματικές ευκαιρίες, το δέκατο τρίτο παρουσιάζει ενδεικτικά σενάρια και το δέκατο τέταρτο είναι πρακτικός οδηγός. Η έκθεση ολοκληρώνεται με συχνές ερωτήσεις και προτάσεις για τη Νότια Αττική.

1. Βασικές έννοιες

1.1 Βιώσιμος τουρισμός

Ο βιώσιμος τουρισμός ορίζεται συνήθως ως ο τουρισμός που λαμβάνει πλήρως υπόψη τις τρέχουσες και μελλοντικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του, ανταποκρινόμενος στις ανάγκες των επισκεπτών, του κλάδου, του περιβάλλοντος και των κοινοτήτων υποδοχής. Ο ορισμός αυτός έχει μια σημαντική συνέπεια: η βιωσιμότητα δεν αφορά μόνο ειδικές μορφές τουρισμού, όπως ο οικοτουρισμός, αλλά κάθε τουριστική δραστηριότητα, από το μεγάλο ξενοδοχείο έως τη μικρή επιχείρηση πολιτιστικών περιηγήσεων.

Η βιωσιμότητα έχει τρεις διαστάσεις που πρέπει να εξετάζονται μαζί. Η περιβαλλοντική αφορά την κατανάλωση ενέργειας και νερού, τα απόβλητα, τις μετακινήσεις, τη βιοποικιλότητα και τα υλικά. Η κοινωνική αφορά τις συνθήκες εργασίας, τη σχέση με την τοπική κοινότητα, την προσβασιμότητα των υπηρεσιών και τη δίκαιη κατανομή των ωφελειών. Η οικονομική αφορά την ικανότητα της επιχείρησης και του προορισμού να ευημερούν μακροπρόθεσμα χωρίς να εξαντλούν τους πόρους από τους οποίους εξαρτώνται.

1.2 Η πολιτιστική διάσταση

Για τον πολιτισμό προστίθεται μια τέταρτη διάσταση, η πολιτιστική: η διαφύλαξη της αυθεντικότητας του τόπου, των παραδόσεων και της υλικής και άυλης κληρονομιάς. Μια εμπειρία που εμπορευματοποιεί μια τοπική πρακτική σε βαθμό που την αλλοιώνει υπονομεύει μακροπρόθεσμα το ίδιο της το προϊόν. Η αναγνώριση της πολιτιστικής διάστασης ενισχύεται σε διεθνές επίπεδο. Στην Παγκόσμια Διάσκεψη της UNESCO για τις Πολιτιστικές Πολιτικές και τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, που ολοκληρώθηκε στη Βαρκελώνη την 1η Οκτωβρίου 2025 με περισσότερες από 160 υπουργικές αντιπροσωπείες, οι υπουργοί Πολιτισμού αναγνώρισαν τον πολιτισμό ως ανθρώπινο δικαίωμα και ζήτησαν να αποτελέσει αυτοτελή στόχο στην αναπτυξιακή ατζέντα των Ηνωμένων Εθνών μετά το 2030. Παράλληλα, ομάδα χωρών δεσμεύτηκε σε δράσεις του πολιτιστικού τομέα για την κλιματική κρίση (IFACCA, 2025).

1.3 Φέρουσα ικανότητα και υπερτουρισμός

Η φέρουσα ικανότητα ενός προορισμού είναι ο μέγιστος αριθμός επισκεπτών που μπορεί να δεχθεί χωρίς απαράδεκτη υποβάθμιση του φυσικού, οικονομικού και κοινωνικοπολιτιστικού περιβάλλοντος και χωρίς απαράδεκτη μείωση της ποιότητας της εμπειρίας των επισκεπτών. Δεν είναι ένας σταθερός αριθμός, αλλά εξαρτάται από τις υποδομές, τη διαχείριση και την κατανομή των επισκεπτών στον χώρο και στον χρόνο.

Ο όρος υπερτουρισμός περιγράφει την κατάσταση όπου η τουριστική πίεση υπερβαίνει αυτά τα όρια, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων ή της εμπειρίας των επισκεπτών. Η έρευνα δείχνει ότι ο υπερτουρισμός δεν είναι μόνο ζήτημα αριθμών αλλά και αντίληψης: σε μελέτη 450 κατοίκων της Βαρκελώνης, ο συνωστισμός αναδείχθηκε ως ο βασικός παράγοντας που εξηγεί τις αρνητικές συναισθηματικές αντιδράσεις των κατοίκων, και η εγγύτητα σε συνωστισμένες γειτονιές συνδέεται με υψηλότερο άγχος (González-Reverté, 2021).

1.4 Από τη βιωσιμότητα στην αναγέννηση

Τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται όλο και συχνότερα η έννοια του αναγεννητικού τουρισμού, που υπερβαίνει τον στόχο της ελαχιστοποίησης των αρνητικών επιπτώσεων και επιδιώκει ο τουρισμός να αφήνει τον τόπο σε καλύτερη κατάσταση από ό,τι τον βρήκε: να συμβάλλει στην αποκατάσταση φυσικών και πολιτιστικών πόρων, στην ενδυνάμωση των τοπικών κοινοτήτων και στη δημιουργία τοπικών αλυσίδων αξίας. Για τις μικρές επιχειρήσεις του πολιτισμού, η αναγεννητική προσέγγιση μπορεί να μεταφραστεί σε πρακτικές όπως η χρηματοδότηση της αποκατάστασης ενός τοπικού μνημείου από μέρος των εσόδων, η συνεργασία με τοπικούς τεχνίτες για τη διατήρηση παραδοσιακών τεχνικών ή η εμπλοκή των επισκεπτών σε δράσεις φροντίδας του τόπου.

2. Ο τουρισμός σε αριθμούς: ανάπτυξη και συγκέντρωση

2.1 Παγκόσμια και ευρωπαϊκά μεγέθη

Ο διεθνής τουρισμός έχει ξεπεράσει πλήρως τις επιπτώσεις της πανδημίας. Το 2025 οι διεθνείς αφίξεις αυξήθηκαν κατά περίπου 60 εκατομμύρια σε σχέση με το 2024, ενώ στην Ευρώπη ήταν 6% υψηλότερες από το 2019. Η UN Tourism προβλέπει περαιτέρω αύξηση 3% έως 4% το 2026, υπό την προϋπόθεση ότι οι οικονομικές συνθήκες παραμείνουν ευνοϊκές και δεν κλιμακωθούν οι γεωπολιτικές συγκρούσεις (UN Tourism, 2026).

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο τουρισμός αντιστοιχεί στο 7% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, στηρίζει το 10% των θέσεων εργασίας και περιλαμβάνει 4,6 εκατομμύρια επιχειρήσεις, στη συντριπτική τους πλειονότητα μικρές (Council of the EU, 2026). Ο ΟΟΣΑ, στην έκθεσή του για τις τάσεις και τις πολιτικές του τουρισμού, αφιερώνει ειδικές ενότητες στην ενίσχυση του εργατικού δυναμικού του κλάδου και στη δημιουργία τεκμηριωμένης βάσης δεδομένων για τις πολιτικές βιώσιμου τουρισμού (OECD, 2024). Το μήνυμα για τις επιχειρήσεις είναι ότι η βιωσιμότητα θα κρίνεται όλο και περισσότερο με μετρήσιμα στοιχεία και όχι με γενικές δηλώσεις προθέσεων.

2.2 Η ελληνική εικόνα

Η Ελλάδα είναι από τις χώρες με τη μεγαλύτερη εξάρτηση από τον τουρισμό στην Ευρώπη. Το 2022, οι τουριστικές εισπράξεις αντιστοιχούσαν στο 11,5% του ΑΕΠ (GTP, 2023). Το 2025, η μέση δαπάνη ανά ταξίδι αυξήθηκε σε 545,5 ευρώ, έναντι 530,6 ευρώ το 2024, και το πλεόνασμα του ταξιδιωτικού ισοζυγίου έφτασε τα 20,29 δισεκατομμύρια ευρώ (Τράπεζα της Ελλάδος, 2026).

Το βασικό χαρακτηριστικό του ελληνικού τουρισμού, και ταυτόχρονα η μεγαλύτερη πρόκληση βιωσιμότητάς του, είναι η συγκέντρωση. Σύμφωνα με ανάλυση του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, πέντε από τις δεκατρείς περιφέρειες συγκεντρώνουν το 90% των ταξιδιωτικών εισπράξεων: το Νότιο Αιγαίο (27%), η Κρήτη (21%), η Αττική (17%), τα Ιόνια Νησιά (15%) και η Κεντρική Μακεδονία (9%). Χρονικά, το τρίμηνο Ιουλίου-Σεπτεμβρίου συγκεντρώνει το 56% των αφίξεων (GTP, 2023).

Η εποχικότητα παραμένει έντονη. Το 2025, ο Ιούλιος και ο Αύγουστος αντιστοιχούσαν στο 41,6% των διανυκτερεύσεων στην Ελλάδα, έναντι 31,1% κατά μέσο όρο στην ΕΕ. Υπάρχουν όμως ενδείξεις σταδιακής επέκτασης της περιόδου: το μερίδιο των ενδιάμεσων μηνών, Απριλίου, Μαΐου, Σεπτεμβρίου και Οκτωβρίου, στις ετήσιες εισπράξεις αυξήθηκε από περίπου 35,4% το 2019 σε 37,6% το 2025, ενώ οι εισπράξεις αυτών των μηνών αυξήθηκαν κατά περίπου 38%, έναντι 30% για το σύνολο του έτους (To Vima, 2026).

Πίνακας 1: Βασικοί δείκτες τουρισμού και συγκέντρωσης

Δείκτης	Τιμή	Πηγή
Διεθνείς αφίξεις παγκοσμίως (2025)	1,52 δισ. (+4%)	UN Tourism (2026)
Διεθνείς αφίξεις στην Ευρώπη (2025)	793 εκατ. (+6% έναντι 2019)	UN Tourism (2026)
Τουρισμός στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της ΕΕ	7%	Council of the EU (2026)
Ταξιδιωτικές εισπράξεις Ελλάδας (2025)	23,63 δισ. ευρώ (+9,4%)	Τράπεζα της Ελλάδος (2026)

Δείκτης	Τιμή	Πηγή
Εισερχόμενοι ταξιδιώτες Ελλάδα (2025)	43,31 εκατ. (+6,4%)	Τράπεζα της Ελλάδος (2026)
Μερίδιο 5 περιφερειών στις εισπράξεις	90%	GTP (2023)
Μερίδιο Αττικής στις εισπράξεις	17%	GTP (2023)
Μερίδιο Ιουλίου-Σεπτεμβρίου στις αφίξεις	56%	GTP (2023)
Ιούλιος-Αύγουστος στις διανυκτερεύσεις (2025)	41,6% (ΕΕ: 31,1%)	To Vima (2026)
Ενδιάμεσοι μήνες στις εισπράξεις	35,4% (2019) → 37,6% (2025)	To Vima (2026)

2.3 Η θέση της Αττικής

Η Αττική, με το 17% των εισπράξεων, είναι ο τρίτος τουριστικός πόλος της χώρας και ο μόνος από τους μεγάλους που είναι κυρίως αστικός (GTP, 2023). Ο αστικός και πολιτιστικός χαρακτήρας του τουρισμού της Αττικής του προσδίδει ορισμένα πλεονεκτήματα από τη σκοπιά της βιωσιμότητας: μικρότερη εποχικότητα από τα νησιά, ισχυρό πολιτιστικό απόθεμα που επισκέπτεται κανείς όλο τον χρόνο, και υποδομές δημόσιων συγκοινωνιών. Ταυτόχρονα, όμως, η πίεση συγκεντρώνεται σε λίγα σημεία, όπως ο ιστορικός πυρήνας της Αθήνας και ο Βράχος της Ακρόπολης, και επηρεάζει άμεσα την αγορά κατοικίας.

Για τη Νότια Αττική, το παραλιακό μέτωπο συγκεντρώνει έντονη ζήτηση τους θερινούς μήνες, αλλά η περιοχή διαθέτει και αξιόλογους πόρους λιγότερο γνωστούς στους επισκέπτες: νεότερη ιστορία και αρχιτεκτονική, φυσικούς χώρους, σύγχρονη δημιουργία, μεγάλους πολιτιστικούς οργανισμούς. Η ανάδειξή τους μπορεί να συμβάλει στην αποσυμφόρηση του κέντρου και στη διάχυση των ωφελειών του τουρισμού, σύμφωνα ακριβώς με την ευρωπαϊκή κατεύθυνση για ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη.

2.4 Το τοπικό κοινό ως αγορά

Η συζήτηση για τον τουρισμό εστιάζει συνήθως στους διεθνείς επισκέπτες. Για τις επιχειρήσεις του πολιτισμού στη Νότια Αττική, όμως, το τοπικό κοινό, δηλαδή οι κάτοικοι της περιοχής και της ευρύτερης Αθήνας, είναι εξίσου σημαντική αγορά. Είναι διαθέσιμο όλο τον χρόνο, άρα αντισταθμίζει την εποχικότητα, μετακινείται συνήθως με μικρότερο περιβαλλοντικό αποτύπωμα, και η συμμετοχή του ενισχύει τη σύνδεση της επιχείρησης με την κοινότητα. Η έρευνα δείχνει ότι οι κάτοικοι που ωφελούνται από τον τουρισμό και συμμετέχουν σε αυτόν τον αντιμετωπίζουν θετικότερα (Šegota κ.ά., 2022). Μια επιχείρηση που απευθύνεται τόσο σε επισκέπτες όσο και σε κατοίκους, για παράδειγμα με εκπαιδευτικά προγράμματα, εργαστήρια και εκδηλώσεις για οικογένειες, χτίζει ένα πιο ανθεκτικό μοντέλο.

2.5 Τι σημαίνουν τα στοιχεία για τις νέες επιχειρήσεις

Τα στοιχεία του κεφαλαίου έχουν τρεις πρακτικές συνέπειες για τους νέους επιχειρηματίες της Νότιας Αττικής. Πρώτον, η ζήτηση υπάρχει και αυξάνεται, με μέση δαπάνη ανά ταξίδι που ανεβαίνει (Τράπεζα της Ελλάδος, 2026), γεγονός που ευνοεί τις ποιοτικές εμπειρίες και τα προϊόντα με προστιθέμενη αξία. Δεύτερον, η έντονη χρονική συγκέντρωση της ζήτησης στους θερινούς μήνες (GTP, 2023· To Vima, 2026) σημαίνει ότι ένα επιχειρηματικό μοντέλο που στηρίζεται μόνο στο καλοκαίρι είναι ευάλωτο, ενώ η ταχύτερη αύξηση των ενδιάμεσων μηνών ανοίγει χώρο για προϊόντα εκτός αιχμής. Τρίτον, η χωρική συγκέντρωση σε λίγα

σημεία δημιουργεί ευκαιρίες για εμπειρίες που οδηγούν τους επισκέπτες σε λιγότερο γνωστές περιοχές, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή κατεύθυνση για ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη (Council of the EU, 2026).

3. Υπερτουρισμός και τοπικές κοινωνίες

3.1 Τι γνωρίζουμε από την έρευνα

Η έρευνα δείχνει ότι ο πολιτιστικός τουρισμός δεν είναι εξ ορισμού ωφέλιμος για τον τόπο. Συστηματική ανασκόπηση 102 μελετών από όλες τις περιοχές του κόσμου διαπίστωσε ότι ο τουρισμός πολιτιστικής κληρονομιάς έχει τόσο θετικές όσο και αρνητικές επιπτώσεις στις κοινότητες υποδοχής. Στις θετικές περιλαμβάνονται τα οικονομικά οφέλη, η αναζωογόνηση του πολιτισμού, η ανάπτυξη υποδομών και η βελτίωση των κοινωνικών υπηρεσιών. Στις αρνητικές, ο περιορισμός της συμμετοχής και της πρόσβασης των κατοίκων, η απώλεια μέσων βιοπορισμού, η μετεγκατάσταση και ο κατακερματισμός των κοινοτήτων και η διάβρωση του τοπικού πολιτισμού. Το κρίσιμο εύρημα είναι ότι η επιτυχία εξαρτάται από τη συμπερίληψη των τοπικών κοινοτήτων στη διακυβέρνηση, στη λήψη αποφάσεων και στην πρόσβαση στους πόρους (Brooks κ.ά., 2023).

Ανασκόπηση τριών δεκαετιών έρευνας για τις στάσεις των κατοίκων απέναντι στον τουρισμό προτείνει τη διάκριση μεταξύ των επιπτώσεων που βιώνει κάθε κάτοικος ατομικά και εκείνων που αφορούν την κοινότητα συνολικά, επειδή οι αντιδράσεις διαφέρουν: κάποιος μπορεί να αναγνωρίζει τα οφέλη για την οικονομία της πόλης και ταυτόχρονα να ενοχλείται από τις επιπτώσεις στη δική του γειτονιά (Šegota κ.ά., 2022). Σε ελληνικό επίπεδο, συγκριτική μελέτη 285 μόνιμων κατοίκων της Αθήνας και της Κωνσταντινούπολης έδειξε ότι στην Αθήνα η αυξημένη ευαισθητοποίηση για την περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνικοπολιτιστική βιωσιμότητα ενισχύει την αντίληψη του υπερτουρισμού και μειώνει την υποστήριξη προς τον τουρισμό, εύρημα που υπογραμμίζει την ανάγκη στρατηγικών προσαρμοσμένων σε κάθε προορισμό (Yaprak κ.ά., 2025).

3.2 Βραχυχρόνια μίσθωση και αγορά κατοικίας

Η ταχεία ανάπτυξη της βραχυχρόνιας μίσθωσης μέσω ψηφιακών πλατφορμών έχει μετατρέψει το ζήτημα της στέγασης σε κεντρικό θέμα της συζήτησης για τον υπερτουρισμό. Μελέτη στην πόλη Κάθερες της Ισπανίας, μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς, έδειξε ότι οι κάτοικοι αναγνωρίζουν τα οφέλη του τουρισμού για την οικονομία και τη διατήρηση της κληρονομιάς, εκφράζουν όμως ανησυχίες για τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις, όπως ο εξευγενισμός, και ζητούν ρύθμιση της ένταξης των βραχυχρόνιων μισθώσεων στον αστικό ιστό (Caro-Carretero κ.ά., 2025).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από τις 20 Μαΐου 2026 εφαρμόζεται ο Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028 για τη συλλογή και κοινοχρησία δεδομένων σχετικά με τις υπηρεσίες βραχυχρόνιας μίσθωσης καταλυμάτων. Ο Κανονισμός προβλέπει υποχρεωτικό αριθμό καταχώρισης για κάθε κατάλυμα, που πρέπει να εμφανίζεται στις πλατφόρμες, υποχρέωση των πλατφορμών να ελέγχουν τους αριθμούς και να αποσύρουν παράνομες αγγελίες, και τακτική διαβίβαση δεδομένων στις αρμόδιες αρχές μέσω ενιαίου εθνικού ψηφιακού σημείου εισόδου. Τα δεδομένα αυτά επιτρέπουν στις τοπικές αρχές να σχεδιάζουν πολιτικές με βάση πραγματικά στοιχεία (Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028).

Στην Ελλάδα, έχει ανασταλεί η καταχώριση νέων ακινήτων στο Μητρώο Βραχυχρόνιας Διαμονής στο 1ο, 2ο και 3ο Δημοτικό Διαμέρισμα της Αθήνας, με παράταση έως τις 31 Δεκεμβρίου 2026, ενώ ανάλογος περιορισμός επεκτείνεται στο κέντρο της Θεσσαλονίκης. Σε

περίπτωση παράβασης προβλέπεται πρόστιμο ίσο με το 50% του εισοδήματος από βραχυχρόνια μίσθωση, με ελάχιστο ποσό 20.000 ευρώ (in.gr, 2026).

3.3 Τέλη και διαχείριση της ζήτησης

Η πολιτική για τη διαχείριση της τουριστικής πίεσης έχει πάρει στην Ελλάδα και δημοσιονομική μορφή. Το τέλος ανθεκτικότητας στην κλιματική κρίση, που επιβάλλεται ανά διανυκτέρευση, κλιμακώνεται ανάλογα με την κατηγορία του καταλύματος. Κατά την περίοδο υψηλής ζήτησης, από τον Απρίλιο έως τον Οκτώβριο, κυμαίνεται από 2 ευρώ για τα ξενοδοχεία ενός και δύο αστέρων έως 15 ευρώ για τα ξενοδοχεία πέντε αστέρων, ενώ για τα καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης ορίστηκε σε 8 ευρώ (Powergame, 2024a). Από τον Ιούλιο του 2025 εφαρμόζεται επιπλέον τέλος κρουαζιέρας, που κυμαίνεται από 1 έως 20 ευρώ ανά επιβάτη ανάλογα με το λιμάνι και την εποχή, με το υψηλότερο ποσό για τη Μύκονο και τη Σαντορίνη κατά την αιχμή. Τα έσοδα από το τέλος ανθεκτικότητας ανήλθαν σε 200 εκατομμύρια ευρώ στο επτάμηνο Ιανουαρίου-Ιουλίου 2025 (Powergame, 2025).

Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι οι τοπικές αρχές παράκτιων προορισμών της Νότιας Ευρώπης αντιμετωπίζουν σοβαρά τις επιπτώσεις της κρουαζιέρας, για παράδειγμα με συμφωνίες με τις λιμενικές αρχές για τον περιορισμό των πλοίων που εξυπηρετούνται ταυτόχρονα (Kizielewicz κ.ά., 2025). Το κοινό στοιχείο όλων αυτών των μέτρων είναι ότι το κόστος της πίεσης στους προορισμούς αρχίζει να ενσωματώνεται στην τιμή και στους κανόνες λειτουργίας, και ότι οι επιχειρήσεις που προσφέρουν εναλλακτικές λύσεις εκτός αιχμής και εκτός κορεσμένων περιοχών αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα.

3.4 Ο τουρισμός που βασίζεται στην κοινότητα

Η βιβλιογραφία για τον τουρισμό που βασίζεται στην κοινότητα προσφέρει ένα θετικό αντίβαρο. Οι προσεγγίσεις αυτές δημιουργούν εμπορική και κοινωνική αξία για τους προορισμούς, τις τοπικές επιχειρήσεις και τους κατοίκους, και βελτιώνουν την τοπική οικονομική ανάπτυξη επειδή μειώνουν τις διαρροές εισοδήματος εκτός περιοχής, εφόσον οι επιχειρήσεις αξιοποιούν στρατηγικά τοπικούς πόρους και προμηθευτές (Mtapuri κ.ά., 2021).

Για μια νεοφυή επιχείρηση πολιτιστικών εμπειριών, αυτά μεταφράζονται σε συγκεκριμένες επιλογές σχεδιασμού: μικρές ομάδες αντί για μαζικές επισκέψεις, συνεργασία με τοπικούς δημιουργούς, τεχνίτες και παραγωγούς, δίκαιη αμοιβή των συνεργατών, διαδρομές που οδηγούν τον επισκέπτη σε λιγότερο γνωστά σημεία, και σεβασμός στην καθημερινότητα των γειτονιών από τις οποίες περνούν οι περιηγήσεις.

3.5 Διδάγματα από άλλους ευρωπαϊκούς προορισμούς

Η εμπειρία άλλων ευρωπαϊκών προορισμών προσφέρει χρήσιμα διδάγματα. Στο Ντουμπρόβνικ, έναν προορισμό που είχε ταυτιστεί με τον υπερτουρισμό, η διαχείριση του τουρισμού με βάση δεδομένα και η εμπλοκή των τοπικών κοινοτήτων αναγνωρίστηκαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με τη βράβευση της πόλης ως Πράσινου Πρωτοπόρου Έξυπνου Τουρισμού για το 2026 (European Commission, 2025b). Στην Πολωνία, έρευνα στην Κρακοβία και σε ένα ορεινό θέρετρο έδειξε ότι οι κάτοικοι του κέντρου ενός προορισμού αντιλαμβάνονται πολύ εντονότερα τις επιπτώσεις του υπερτουρισμού από τους κατοίκους άλλων περιοχών, και ότι το φαινόμενο είναι πιο έντονο στις πόλεις από ό,τι στα θέρετρα, γεγονός που απαιτεί διαφορετικές λύσεις ανά τύπο προορισμού (Żemła κ.ά., 2021).

Στις ισπανικές πόλεις παγκόσμιας κληρονομιάς, μελέτη σε πέντε ιστορικά κέντρα ανέδειξε τη σύνθετη σχέση μεταξύ τουριστικοποίησης και εξευγενισμού, και την απόκλιση μεταξύ αστικής πολιτικής και κοινωνικοπολιτιστικής πραγματικότητας των κατοίκων (García-Esparza, 2025). Το κοινό συμπέρασμα των μελετών είναι ότι δεν υπάρχει ενιαία συνταγή: οι λύσεις πρέπει να βασίζονται σε δεδομένα, να προσαρμόζονται στον συγκεκριμένο τόπο και να σχεδιάζονται με τη συμμετοχή των κατοίκων.

4. Κλιματική αλλαγή, τουρισμός και πολιτιστική κληρονομιά

4.1 Οι νέοι κίνδυνοι

Η κλιματική αλλαγή επηρεάζει τον τουρισμό και την πολιτιστική κληρονομιά με άμεσους και ορατούς τρόπους. Τον Ιούλιο του 2025, με θερμοκρασίες άνω των 40 βαθμών Κελσίου σε όλη τη χώρα, το Υπουργείο Πολιτισμού έκλεισε την Ακρόπολη έως τις 5 το απόγευμα για την ασφάλεια εργαζομένων και επισκεπτών, ενώ σε πολλές περιφέρειες ανεστάλη η υπαίθρια εργασία κατά τις μεσημεριανές ώρες. Δεν ήταν η πρώτη φορά: ο αρχαιολογικός χώρος, που δέχθηκε 4,5 εκατομμύρια επισκέπτες το 2024, έχει κλείσει και σε προηγούμενους καύσωνες (Al Jazeera, 2025).

Οι επιπτώσεις δεν περιορίζονται στους καύσωνες. Οι πυρκαγιές, η λειψυδρία, η διάβρωση των ακτών και τα ακραία καιρικά φαινόμενα απειλούν φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, επηρεάζουν την εικόνα των προορισμών και μεταβάλλουν τις προτιμήσεις των επισκεπτών. Η υπερσυγκέντρωση της ζήτησης στους θερινούς μήνες, που είναι πλέον οι πιο θερμοί και οι πιο επικίνδυνοι για πυρκαγιές, αυξάνει την έκθεση του ελληνικού τουρισμού σε αυτούς τους κινδύνους.

4.2 Προσαρμογή και ευκαιρίες

Η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή απαιτεί αλλαγές τόσο στη διαχείριση των προορισμών όσο και στα επιχειρηματικά μοντέλα. Για τους φορείς διαχείρισης πολιτιστικών χώρων, σημαίνει σχέδια για τη λειτουργία σε ακραίες συνθήκες, σκίαση και πρόσβαση σε νερό, ευέλικτα ωράρια και κρατήσεις με χρονοθυρίδες. Για τις επιχειρήσεις πολιτιστικών εμπειριών, σημαίνει προγραμματισμό των δραστηριοτήτων στις πιο δροσερές ώρες, ανάπτυξη προϊόντων για τους ενδιάμεσους μήνες και τον χειμώνα, και εναλλακτικές εσωτερικές ή ψηφιακές εμπειρίες για τις ημέρες ακραίας ζέστης.

Τα έσοδα από το τέλος ανθεκτικότητας στην κλιματική κρίση, που ξεπέρασαν τα 200 εκατομμύρια ευρώ στο πρώτο επτάμηνο του 2025, προορίζονται για δράσεις κλιματικής ανθεκτικότητας των προορισμών (Powergame, 2025). Η επέκταση της τουριστικής περιόδου, που ήδη καταγράφεται στα στοιχεία (To Vima, 2026), είναι ταυτόχρονα μέτρο προσαρμογής και επιχειρηματική ευκαιρία για επιχειρήσεις που μπορούν να προσφέρουν ελκυστικές εμπειρίες εκτός αιχμής.

4.3 Η διαχείριση της επισκεψιμότητας στα μνημεία

Η προστασία των μνημείων από την υπερβολική επισκεψιμότητα αποτελεί πλέον αντικείμενο συστηματικής διαχείρισης. Από τον Σεπτέμβριο του 2023, η πρόσβαση στην Ακρόπολη περιορίζεται σε 20.000 επισκέπτες ημερησίως, κατανεμημένους σε δώδεκα ωριαίες ζώνες από τις 8 το πρωί έως τις 8 το βράδυ, με όριο 3.000 επισκεπτών για την πρώτη πρωινή ζώνη. Σύμφωνα με το Υπουργείο Πολιτισμού, ο βασικός στόχος είναι η προστασία του μνημείου. Μελέτη είχε καταλήξει ότι οι ημερήσιες επισκέψεις δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις 20.000, κατανεμημένες χρονικά ώστε να αποφεύγεται ο συνωστισμός, καθώς περίπου οι μισοί επισκέπτες επιθυμούσαν να εισέλθουν μεταξύ 8 και 11 το πρωί, ενώ τον Ιούλιο και τον Αύγουστο οι ημερήσιες επισκέψεις είχαν φτάσει περίπου τις 23.000 (Neos Kosmos, 2023).

Η εμπειρία αυτή έχει δύο διδάγματα για τις νέες επιχειρήσεις. Πρώτον, οι επισκέπτες θα κατανέμονται όλο και περισσότερο σε χρονοθυρίδες, και οι επιχειρήσεις που σχεδιάζουν εμπειρίες γύρω από τα μεγάλα μνημεία πρέπει να προσαρμόζουν τον προγραμματισμό τους. Δεύτερον, η πίεση στα κορυφαία αξιοθέατα δημιουργεί ζήτηση για εναλλακτικές εμπειρίες σε λιγότερο γνωστά σημεία, για τις ώρες που ο επισκέπτης δεν μπορεί ή δεν θέλει να βρίσκεται στον Βράχο.

5. Το ευρωπαϊκό και εθνικό πλαίσιο πολιτικής

5.1 Η ευρωπαϊκή πολιτική για τον τουρισμό

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Πορεία Μετάβασης για τον Τουρισμό, που δημοσιεύθηκε το 2022, αποτέλεσε το πρώτο κοινό σχέδιο της Επιτροπής, των κρατών μελών και του κλάδου για την πράσινη και ψηφιακή μετάβαση και την ανθεκτικότητα του τουριστικού οικοσυστήματος, και συνοδεύτηκε από την Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Τουρισμό 2030 (European Commission, 2022). Τα συμπεράσματα του Συμβουλίου του Μαΐου 2026 επικαιροποιούν τις κατευθύνσεις σε οκτώ πεδία: ενσωμάτωση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων της βιωσιμότητας, πολυεπίπεδη συνεργασία, αντιμετώπιση της άνισης εφαρμογής των αρχών του βιώσιμου τουρισμού, ποιοτική απασχόληση και δεξιότητες, ισόρροπη κατανομή των επισκεπτών, συνδεσιμότητα, ψηφιακός μετασχηματισμός με πλαίσιο για τα τουριστικά δεδομένα και την τεχνητή νοημοσύνη, και ανθεκτικότητα σε κρίσεις. Το Συμβούλιο καλεί την Επιτροπή να υποβάλλει έκθεση κάθε τρία χρόνια και να προχωρήσει στην εξαγγελθείσα ενωσιακή στρατηγική για τον βιώσιμο τουρισμό (Council of the EU, 2026).

5.2 Η ευρωπαϊκή πολιτική για τον πολιτισμό

Στον πολιτισμό, η «Πολιτιστική Πυξίδα για την Ευρώπη», που υιοθετήθηκε τον Νοέμβριο του 2025, περιλαμβάνει μεταξύ των τεσσάρων κατευθύνσεών της την αξιοποίηση του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς για μια πιο ανταγωνιστική, ανθεκτική και συνεκτική Ευρώπη, καθώς και την ενδυνάμωση των καλλιτεχνών και των επαγγελματιών του πολιτισμού, με αναφορά στις επισφαλείς συνθήκες εργασίας και στην άνιση πρόσβαση στον πολιτισμό (European Commission, 2025a).

Η μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την περιβαλλοντική βιωσιμότητα του προγράμματος «Δημιουργική Ευρώπη» πρότεινε στρατηγική, οδηγό καλών περιβαλλοντικών πρακτικών και δείκτες παρακολούθησης. Ο οδηγός συνιστά πέντε βασικές πρακτικές: διατύπωση περιβαλλοντικής πολιτικής, κατάρτιση σχεδίου δράσης, ευαισθητοποίηση, συμμετοχή σε ανταλλαγές γνώσης και ανάπτυξη των σχετικών δεξιοτήτων του προσωπικού. Στο σκέλος MEDIA, οι προτάσεις μπορούν να συγκεντρώσουν έως πέντε βαθμούς στο κριτήριο της συνάφειας αν τεκμηριώνουν μέτρα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας (European Commission, 2023).

5.3 Το εθνικό πλαίσιο

Στην Ελλάδα, τα βασικά εργαλεία που σχετίζονται με τη βιωσιμότητα του τουρισμού είναι το τέλος ανθεκτικότητας στην κλιματική κρίση και το τέλος κρουαζιέρας (Powergame, 2024a), οι περιορισμοί στη βραχυχρόνια μίσθωση σε περιοχές υψηλής πίεσης (in.gr, 2026), η εφαρμογή του ευρωπαϊκού Κανονισμού για τα δεδομένα βραχυχρόνιας μίσθωσης (Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028) και οι παρεμβάσεις διαχείρισης της επισκεψιμότητας σε αρχαιολογικούς χώρους. Η αποτελεσματικότητά τους θα εξαρτηθεί από το αν τα έσοδα και τα δεδομένα που παράγουν θα αξιοποιηθούν για τη βελτίωση της διαχείρισης των προορισμών και την ενίσχυση των τοπικών κοινωνιών.

Πίνακας 2: Επιλεγμένα εργαλεία πολιτικής για τον βιώσιμο τουρισμό και τον πολιτισμό

Εργαλείο	Επίπεδο	Τι προβλέπει	Σημασία για νέες επιχειρήσεις
Πορεία Μετάβασης για τον Τουρισμό	ΕΕ	Κοινό σχέδιο για πράσινη και ψηφιακή μετάβαση	Πλαίσιο για χρηματοδοτήσεις και συνεργασίες
Συμπεράσματα Συμβουλίου (Μάιος 2026)	ΕΕ	Οκτώ πεδία, ισόρροπη κατανομή επισκεπτών	Προτεραιότητα σε λιγότερο γνωστές περιοχές
Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028	ΕΕ	Αριθμός καταχώρισης και δεδομένα βραχυχρόνιας μίσθωσης	Διαφάνεια και ισότιμοι όροι ανταγωνισμού
Οδηγία (ΕΕ) 2024/825	ΕΕ	Απαγόρευση γενικόλογων περιβαλλοντικών ισχυρισμών	Ανάγκη τεκμηρίωσης κάθε «πράσινου» ισχυρισμού
Οδηγία (ΕΕ) 2019/882	ΕΕ	Απαιτήσεις προσβασιμότητας προϊόντων και υπηρεσιών	Προσβάσιμο ηλεκτρονικό εμπόριο και κρατήσεις
Σύσταση (ΕΕ) 2025/1710	ΕΕ	Εθελοντικό πρότυπο αναφοράς βιωσιμότητας για ΜμΕ	Ενιαία απάντηση σε τράπεζες και πελάτες
Τέλος ανθεκτικότητας	Ελλάδα	Τέλος ανά διανυκτέρευση για δράσεις ανθεκτικότητας	Ενσωμάτωση του κόστους της πίεσης στην τιμή
Περιορισμοί βραχυχρόνιας μίσθωσης	Ελλάδα	Αναστολή νέων καταχωρίσεων σε κεντρικές περιοχές	Λιγότερη πίεση στη στέγαση

5.4 Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης

Πολλά από τα εργαλεία που καθορίζουν τη βιωσιμότητα του τουρισμού ασκούνται σε τοπικό επίπεδο: ο χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός, η διαχείριση των δημόσιων χώρων, οι συγκοινωνίες, η καθαριότητα, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και η προβολή του προορισμού. Τα συμπεράσματα του Συμβουλίου του 2026 αναγνωρίζουν ρητά την ανάγκη συνεργασίας της Επιτροπής, των κρατών μελών, των περιφερειακών και τοπικών αρχών και του κλάδου (Council of the EU, 2026). Για τους δήμους της Νότιας Αττικής, ο ρόλος αυτός περιλαμβάνει την αξιοποίηση των νέων δεδομένων για τη βραχυχρόνια μίσθωση (Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028), τη συνεργασία με τις τοπικές επιχειρήσεις για την ανάδειξη λιγότερο γνωστών πόρων, και τη στήριξη της βιώσιμης επιχειρηματικότητας μέσω δομών όπως εκείνες του παρόντος έργου.

6. Η πράσινη δημιουργική οικονομία

6.1 Το αποτύπωμα της δημιουργικής παραγωγής

Η δημιουργική οικονομία θεωρείται συχνά «καθαρή» δραστηριότητα, έχει όμως αποτύπωμα: μετακινήσεις κοινού και συντελεστών σε φεστιβάλ και εκδηλώσεις, ενέργεια σε χώρους, στούντιο και κέντρα δεδομένων, υλικά σκηνικών και εκθέσεων, συσκευασίες και αποστολές προϊόντων σχεδιασμού, παραγωγή ενδυμάτων και αντικειμένων. Στον οπτικοακουστικό τομέα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρηματοδότησε με 650.000 ευρώ την ανάπτυξη ενωσιακού εργαλείου υπολογισμού των εκπομπών άνθρακα των παραγωγών (European Commission, 2023), ένδειξη ότι η μέτρηση γίνεται σταδιακά κανόνας και ότι οι χρηματοδότες θα ζητούν όλο και περισσότερο τέτοια στοιχεία.

6.2 Εκδηλώσεις και φεστιβάλ

Οι εκδηλώσεις και τα φεστιβάλ έχουν συνήθως το μεγαλύτερο αποτύπωμα στις μετακινήσεις του κοινού. Οι πιο αποτελεσματικές πρακτικές είναι η επιλογή χώρων με καλή πρόσβαση σε δημόσια συγκοινωνία, η ενθάρρυνση της χρήσης της με κίνητρα, όπως συνδυαστικά εισιτήρια, η αποφυγή πλαστικών μιας χρήσης, η επαναχρησιμοποίηση σκηνικών και υλικών, η τοπική προμήθεια τροφίμων και υπηρεσιών, και η διαχείριση των απορριμμάτων με διαλογή στην πηγή. Η μέτρηση ορισμένων απλών δεικτών, όπως το ποσοστό του κοινού που χρησιμοποίησε δημόσια συγκοινωνία ή η ποσότητα απορριμμάτων ανά επισκέπτη, επιτρέπει τη βελτίωση από χρόνο σε χρόνο και την τεκμηρίωση σε χορηγούς και χρηματοδότες.

6.3 Σχεδιασμός, μόδα και κυκλική οικονομία

Για τους σχεδιαστές προϊόντων και τη μόδα, η βιωσιμότητα ξεκινά από τον σχεδιασμό: επιλογή ανθεκτικών, επισκευάσιμων και ανακυκλώσιμων υλικών, παραγωγή κατά παραγγελία για την αποφυγή απούλητου αποθέματος, χρήση ανακυκλωμένων ή τοπικών υλικών, συσκευασίες με ελάχιστο υλικό. Η συνεργασία με τοπικούς τεχνίτες μειώνει τις μεταφορές και ενισχύει την τοπική οικονομία, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί ισχυρό στοιχείο της αφήγησης του προϊόντος. Οι πρακτικές αυτές πρέπει όμως να τεκμηριώνονται, επειδή οι γενικόλογοι περιβαλλοντικοί ισχυρισμοί απαγορεύονται πλέον, όπως εξηγείται στο όγδοο κεφάλαιο.

6.4 Το ψηφιακό αποτύπωμα

Η ψηφιοποίηση δεν είναι ουδέτερη περιβαλλοντικά. Η αποθήκευση και μετάδοση μεγάλων αρχείων βίντεο, οι εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας και η χρήση εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης καταναλώνουν ενέργεια. Για μια μικρή επιχείρηση το αποτύπωμα αυτό είναι συνήθως περιορισμένο, μπορεί όμως να μειωθεί με απλές επιλογές: συμπίεση αρχείων, επιλογή παρόχων φιλοξενίας που χρησιμοποιούν ανανεώσιμη ενέργεια, και σχεδιασμό ψηφιακών εμπειριών που λειτουργούν και σε απλές συσκευές.

6.5 Οι πολιτιστικοί χώροι

Οι πολιτιστικοί χώροι, όπως μουσεία, θέατρα και πολυχώροι, έχουν σημαντικό ενεργειακό αποτύπωμα, ιδίως όταν απαιτούν έλεγχο κλίματος για τη συντήρηση των συλλογών. Οι νέες επιχειρήσεις που συνεργάζονται με τέτοιους χώρους, για παράδειγμα για την παροχή εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή ψηφιακών εφαρμογών, μπορούν να συμβάλουν στην

περιβαλλοντική τους στρατηγική, για παράδειγμα προτείνοντας ψηφιακό αντί για έντυπο υλικό ή προγράμματα που ενθαρρύνουν επισκέψεις εκτός αιχμής.

6.6 Περιοδείες και κινητικότητα των δημιουργών

Η διεθνής κινητικότητα των καλλιτεχνών και των δημιουργικών επαγγελματιών, μέσω περιοδειών, φεστιβάλ, εκθέσεων και φιλοξενιών, είναι ουσιώδης για την ανάπτυξη της καριέρας τους και για την εξωστρέφεια των δημιουργικών επιχειρήσεων, έχει όμως περιβαλλοντικό αποτύπωμα, κυρίως λόγω των αεροπορικών μετακινήσεων. Οι πρακτικές που μειώνουν το αποτύπωμα χωρίς να περιορίζουν την εξωστρέφεια περιλαμβάνουν τη συγκέντρωση περισσότερων εμφανίσεων ή συναντήσεων σε κάθε ταξίδι, την προτίμηση του τρένου για αποστάσεις όπου είναι ρεαλιστικό, τη μεταφορά ψηφιακών αντί για υλικών σκηνικών ή εκθεμάτων όπου είναι δυνατό, και τον συνδυασμό φυσικών με ψηφιακές συναντήσεις. Η μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την περιβαλλοντική βιωσιμότητα του προγράμματος «Δημιουργική Ευρώπη» προτείνει ακριβώς την ενσωμάτωση τέτοιων πρακτικών στα σχέδια δράσης των φορέων (European Commission, 2023).

7. Κοινωνική ευθύνη

7.1 Συνθήκες εργασίας στον πολιτισμό

Η κοινωνική διάσταση της βιωσιμότητας αρχίζει από τους ίδιους τους εργαζόμενους του κλάδου. Στην ΕΕ, το 31,7% των εργαζομένων στον πολιτισμό είναι αυτοαπασχολούμενοι, έναντι 13,6% στο σύνολο της οικονομίας. Το ποσοστό πλήρους απασχόλησης είναι 75,5%, έξι μονάδες χαμηλότερο από τον μέσο όρο, και το ποσοστό των συμβάσεων αορίστου χρόνου 81,9%, πέντε μονάδες χαμηλότερο, ενώ το 62,3% των εργαζομένων έχει τριτοβάθμια εκπαίδευση (Eurostat, 2025). Ο συνδυασμός υψηλών προσόντων και επισφαλών συνθηκών εργασίας είναι χαρακτηριστικός του κλάδου και αναγνωρίζεται ως βασική πρόκληση από την ευρωπαϊκή πολιτική για τον πολιτισμό (European Commission, 2025a).

Για μια νεοφυή δημιουργική επιχείρηση, η κοινωνική ευθύνη απέναντι στους συνεργάτες της είναι ταυτόχρονα ηθική υποχρέωση και επιχειρηματική επιλογή. Η δίκαιη αμοιβή, η έγκαιρη πληρωμή, οι σαφείς συμβάσεις και ο σεβασμός στα δικαιώματα των δημιουργών βοηθούν την επιχείρηση να προσελκύει και να διατηρεί ταλέντα σε έναν κλάδο όπου η φήμη μεταδίδεται γρήγορα.

7.2 Προσβασιμότητα

Η προσβασιμότητα των πολιτιστικών και τουριστικών υπηρεσιών για άτομα με αναπηρία, ηλικιωμένους και άτομα με περιορισμένη κινητικότητα είναι κοινωνική υποχρέωση αλλά και αγορά. Από τις 28 Ιουνίου 2025 εφαρμόζεται η Ευρωπαϊκή Πράξη για την Προσβασιμότητα, που θέτει απαιτήσεις για ορισμένα προϊόντα και υπηρεσίες, μεταξύ των οποίων το ηλεκτρονικό εμπόριο, τα ηλεκτρονικά βιβλία και ορισμένα στοιχεία των υπηρεσιών επιβατικών μεταφορών. Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες, δηλαδή με λιγότερους από δέκα εργαζομένους και κύκλο εργασιών έως 2 εκατομμύρια ευρώ, εξαιρούνται (Οδηγία (ΕΕ) 2019/882).

Ακόμη και όταν η εξαίρεση ισχύει, η προσβασιμότητα είναι καλή πρακτική: ένας ιστότοπος κρατήσεων που μπορεί να χρησιμοποιηθεί με αναγνώστη οθόνης, μια ξενάγηση με ακουστική περιγραφή ή υπότιτλους, μια διαδρομή χωρίς σκαλοπάτια, ανοίγουν την επιχείρηση σε κοινό που συχνά αγνοείται. Επιπλέον, μια επιχείρηση που αναπτύσσεται και ξεπερνά τα όρια της εξαίρεσης θα χρειαστεί ούτως ή άλλως να συμμορφωθεί, και η προσαρμογή είναι φθηνότερη όταν ενσωματώνεται από την αρχή.

7.3 Σχέση με την τοπική κοινότητα

Όπως έδειξε η έρευνα, η συμπερίληψη της τοπικής κοινότητας είναι ο κρίσιμος παράγοντας για το αν ο πολιτιστικός τουρισμός ωφελεί ή επιβαρύνει τον τόπο (Brooks κ.ά., 2023). Για μια μικρή επιχείρηση, η σχέση με την κοινότητα μπορεί να οικοδομηθεί με συγκεκριμένες πρακτικές: προτίμηση τοπικών προμηθευτών και συνεργατών, προσφορά δραστηριοτήτων και για τους κατοίκους και όχι μόνο για τους επισκέπτες, συμμετοχή σε τοπικές πρωτοβουλίες, σεβασμός στους κανόνες και στην καθημερινότητα των γειτονιών, και διάλογος με τους τοπικούς φορείς.

7.4 Υπεύθυνη αφήγηση

Οι επιχειρήσεις πολιτιστικών εμπειριών είναι, στην ουσία τους, φορείς αφήγησης για τον τόπο. Η ευθύνη τους περιλαμβάνει την ακρίβεια της πληροφορίας, την πολυφωνία, την ευαισθησία σε δύσκολες ιστορικές μνήμες και την αποφυγή στερεοτύπων. Η συνεργασία με ειδικούς, ιστορικούς και τοπικές κοινότητες στη διαμόρφωση της αφήγησης ενισχύει τόσο την ποιότητα όσο και την αποδοχή του προϊόντος.

7.5 Ισότητα και ένταξη

Ο πολιτιστικός τομέας εμφανίζει σχετικά ισόρροπη σύνθεση ως προς το φύλο: οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 49,6% της πολιτιστικής απασχόλησης στην ΕΕ, έναντι 46,4% στο σύνολο της απασχόλησης (Eurostat, 2025). Η ισότητα όμως δεν εξαντλείται στους αριθμούς. Αφορά την ίση αμοιβή, την πρόσβαση σε θέσεις ευθύνης, την ορατότητα του έργου γυναικών δημιουργών, τη συμμετοχή ατόμων από διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα και την πρόσβαση στον πολιτισμό ως κοινό. Η «Πολιτιστική Πυξίδα για την Ευρώπη» αναδεικνύει την άνιση πρόσβαση στον πολιτισμό ως μία από τις βασικές προκλήσεις (European Commission, 2025a). Για μια νέα επιχείρηση, πρακτικές όπως η τιμολόγηση που διευκολύνει την πρόσβαση ευάλωτων ομάδων, τα προγράμματα σε περισσότερες γλώσσες και η συνεργασία με τοπικούς φορείς κοινωνικής ένταξης αποτελούν απτή έκφραση κοινωνικής ευθύνης.

8. Μέτρηση, πιστοποίηση και περιβαλλοντικοί ισχυρισμοί

8.1 Γιατί η μέτρηση έχει σημασία

Οι μικρές επιχειρήσεις δεν υπόκεινται στις υποχρεώσεις αναφοράς βιωσιμότητας των μεγάλων εταιρειών. Δέχονται όμως όλο και συχνότερα ερωτήματα από τράπεζες, επενδυτές και μεγάλους πελάτες που οφείλουν να αναφέρουν στοιχεία για την αλυσίδα αξίας τους. Ένα ξενοδοχείο που συνεργάζεται με μια επιχείρηση εμπειριών, ένας ταξιδιωτικός οργανισμός που την περιλαμβάνει στα πακέτα του, ένα πολιτιστικό ίδρυμα που της αναθέτει έργο, ενδέχεται να ζητήσουν πληροφορίες για τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές της πρακτικές.

8.2 Το εθελοντικό πρότυπο για τις ΜμΕ

Για να περιοριστεί αυτό το βάρος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε τον Ιούλιο του 2025 σύσταση για ένα εθελοντικό πρότυπο αναφοράς βιωσιμότητας για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, γνωστό ως VSME (Σύσταση (ΕΕ) 2025/1710). Το πρότυπο προσφέρει έναν κοινό, απλοποιημένο τρόπο για να απαντά μια μικρή επιχείρηση στα ερωτήματα αυτά μία φορά, αντί να συμπληρώνει διαφορετικό ερωτηματολόγιο για κάθε συνεργάτη. Για μια νεοφυή επιχείρηση του πολιτισμού ή του τουρισμού που επιδιώκει συνεργασία με ξενοδοχειακό όμιλο, ταξιδιωτικό οργανισμό ή πολιτιστικό ίδρυμα, η ύπαρξη μιας τέτοιας βασικής αναφοράς μπορεί να κάνει τη διαφορά στην επιλογή προμηθευτή.

8.3 Πιστοποιήσεις και πρότυπα

Στον τουρισμό, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Βιώσιμου Τουρισμού έχει αναπτύξει κριτήρια για τον κλάδο, δηλαδή για καταλύματα και ταξιδιωτικούς οργανισμούς, για τους προορισμούς και για τις εκδηλώσεις και τα συνέδρια, που καλύπτουν τέσσερις πυλώνες: διαχείριση, κοινωνία, πολιτισμό και περιβάλλον. Το Συμβούλιο «αναγνωρίζει» πρότυπα πιστοποίησης που είναι ισοδύναμα με τα κριτήριά του και «διαπιστεύει» φορείς πιστοποίησης που εφαρμόζουν αναγνωρισμένα πρότυπα με αξιόπιστη και αμερόληπτη διαδικασία. Από τον Ιανουάριο του 2025, πρότυπα που χρησιμοποιούνται για πιστοποίηση χωρίς διαπίστευση έχασαν την αναγνώρισή τους (GSTC, 2025).

Η πολιτιστική διάσταση, που αποτελεί έναν από τους τέσσερις πυλώνες, είναι ιδιαίτερα σχετική για τις επιχειρήσεις πολιτιστικού τουρισμού. Για μια μικρή νεοφυή επιχείρηση, η πλήρης πιστοποίηση μπορεί να είναι δυσανάλογα δαπανηρή στο πρώτο στάδιο. Η γνώση των κριτηρίων όμως είναι χρήσιμη ως οδηγός για τον σχεδιασμό των πρακτικών της, και η πιστοποίηση μπορεί να αποτελέσει στόχο σε επόμενη φάση.

8.4 Οι νέοι κανόνες για τους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς

Μια εξέλιξη με άμεση σημασία για κάθε επιχείρηση που προβάλλει τη βιωσιμότητά της είναι η Οδηγία (ΕΕ) 2024/825 για την ενδυνάμωση των καταναλωτών για την πράσινη μετάβαση, που εφαρμόζεται πλήρως από τις 27 Σεπτεμβρίου 2026. Η Οδηγία απαγορεύει, μεταξύ άλλων, τους γενικόλογους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς, όπως «πράσινο», «βιώσιμο» ή «φιλικό προς το περιβάλλον», εφόσον δεν μπορούν να τεκμηριωθούν με αναγνωρισμένη και επαληθεύσιμη περιβαλλοντική επίδοση, τα σήματα βιωσιμότητας που δεν βασίζονται σε καθιερωμένο σύστημα πιστοποίησης ή δεν έχουν θεσπιστεί από δημόσια αρχή, και τους ισχυρισμούς για ένα ολόκληρο προϊόν όταν το περιβαλλοντικό όφελος αφορά μόνο μία πτυχή του (Οδηγία (ΕΕ) 2024/825· Baker McKenzie, 2026).

Για τις μικρές επιχειρήσεις του πολιτισμού και του τουρισμού, η συνέπεια είναι πρακτική. Περιγραφές όπως «οικολογική εμπειρία», «βιώσιμη περιήγηση» ή «πράσινο προϊόν» σε ιστοτόπους, πλατφόρμες κρατήσεων και συσκευασίες πρέπει να ελέγχονται. Είναι προτιμότερο να περιγράφεται συγκεκριμένα τι κάνει η επιχείρηση, για παράδειγμα «οι περιηγήσεις μας γίνονται με τα πόδια και με δημόσια συγκοινωνία» ή «το 80% των υλικών μας προέρχεται από τοπικούς προμηθευτές», με στοιχεία που μπορούν να αποδειχθούν. Ένας μετριοπαθής ισχυρισμός που τεκμηριώνεται είναι πάντοτε προτιμότερος από έναν φιλόδοξο που δεν τεκμηριώνεται. Επισημαίνεται επίσης ότι σήματα και διακριτικά γνωρίσματα που μεταφέρουν μηνύματα βιωσιμότητας μπορεί να αμφισβητηθούν αν ο υποκείμενος ισχυρισμός είναι ασαφής (Baker McKenzie, 2026).

8.5 Ένα απλό σύστημα δεικτών

Για μια μικρή επιχείρηση, ένα ρεαλιστικό σύστημα μέτρησης περιλαμβάνει λίγους δείκτες που μπορούν να παρακολουθούνται χωρίς ειδικό κόστος και συνδέονται με τις πιο σημαντικές επιπτώσεις της δραστηριότητάς της.

Πίνακας 3: Ενδεικτικοί δείκτες βιωσιμότητας για μικρές επιχειρήσεις πολιτισμού και τουρισμού

Διάσταση	Δείκτης	Πώς μετριέται
Περιβαλλοντική	Τρόπος μετακίνησης στις δραστηριότητες	Ποσοστό δραστηριοτήτων με πεζή, ποδήλατο ή δημόσια συγκοινωνία
Περιβαλλοντική	Κατανάλωση ενέργειας	Λογαριασμοί ενέργειας ανά μήνα ή ανά δραστηριότητα
Περιβαλλοντική	Υλικά και απόβλητα	Ποσοστό ανακυκλωμένων ή επαναχρησιμοποιούμενων υλικών
Κοινωνική	Τοπικές προμήθειες	Ποσοστό δαπανών σε προμηθευτές της περιοχής
Κοινωνική	Δίκαιη απασχόληση	Μέσος χρόνος πληρωμής συνεργατών, ύπαρξη γραπτών συμβάσεων
Κοινωνική	Προσβασιμότητα	Αριθμός δραστηριοτήτων με προσαρμογές προσβασιμότητας
Πολιτιστική	Συνεργασία με την κοινότητα	Αριθμός τοπικών δημιουργών και φορέων που συμμετέχουν
Πολιτιστική	Διασπορά επισκεπτών	Ποσοστό δραστηριοτήτων σε λιγότερο γνωστά σημεία ή εκτός αιχμής
Οικονομική	Εποχικότητα	Ποσοστό εσόδων εκτός Ιουλίου-Αυγούστου

9. Ψηφιακά εργαλεία και δεδομένα για τη βιώσιμη διαχείριση

9.1 Ο έξυπνος τουρισμός

Η ψηφιοποίηση προσφέρει εργαλεία για την πιο ισόρροπη κατανομή των επισκεπτών και την καλύτερη διαχείριση των προορισμών. Η ευρωπαϊκή πρωτοβουλία «Ευρωπαϊκή Πρωτεύουσα Έξυπνου Τουρισμού» βραβεύει προορισμούς που διακρίνονται σε τέσσερα πεδία: προσβασιμότητα, βιωσιμότητα, ψηφιοποίηση και πολιτιστική κληρονομιά. Για το 2026, μεταξύ 58 προορισμών από 22 χώρες, επιλέχθηκε το Τάμπερε της Φινλανδίας ως Ευρωπαϊκή Πρωτεύουσα και το Ντουμπρόβνικ ως Πράσινος Πρωτοπόρος. Η κριτική επιτροπή επαίνεσε ειδικά τη διαχείριση του τουρισμού με βάση δεδομένα στο Ντουμπρόβνικ, έναν προορισμό που είχε γίνει σύμβολο του υπερτουρισμού, και τα μέτρα που εμπλέκουν τις τοπικές κοινότητες και στηρίζουν βιώσιμες ροές επισκεπτών (European Commission, 2025b).

9.2 Δεδομένα για τις τοπικές αρχές

Οι τοπικές αρχές αποκτούν σταδιακά πρόσβαση σε περισσότερα δεδομένα για τη σχεδίαση πολιτικών. Ο Κανονισμός για τη βραχυχρόνια μίσθωση προβλέπει ότι οι πλατφόρμες διαβιβάζουν τακτικά στις αρμόδιες αρχές δεδομένα για τα καταλύματα, τις ημερομηνίες διαμονής και τον αριθμό των επισκεπτών, μέσω ενιαίου εθνικού ψηφιακού σημείου εισόδου (Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028). Τα συμπεράσματα του Συμβουλίου του 2026 ζητούν πλαίσιο για τα τουριστικά δεδομένα και καθοδήγηση για τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στον τουρισμό (Council of the EU, 2026). Για τους δήμους της Νότιας Αττικής, η αξιοποίηση αυτών των δεδομένων σε συνεργασία με τις τοπικές επιχειρήσεις μπορεί να στηρίξει την ανάδειξη λιγότερο γνωστών περιοχών και τον σχεδιασμό εκδηλώσεων εκτός αιχμής.

9.3 Ψηφιακά εργαλεία για μικρές επιχειρήσεις

Για τις μικρές επιχειρήσεις, τα ψηφιακά εργαλεία που στηρίζουν τη βιωσιμότητα είναι συχνά απλά και φθηνά: συστήματα κρατήσεων με χρονοθυρίδες και όρια συμμετοχής, που αποτρέπουν τον συνωστισμό και επιτρέπουν τον σχεδιασμό, πληροφόρηση των επισκεπτών για την πληρότητα και τις εναλλακτικές, ψηφιακό αντί για έντυπο υλικό, και απλά εργαλεία καταγραφής δεικτών. Η ίδια η δυνατότητα τεκμηρίωσης με δεδομένα, για παράδειγμα του μεγέθους των ομάδων ή της κατανομής των δραστηριοτήτων στον χρόνο, ενισχύει τη θέση της επιχείρησης σε συνεργασίες και χρηματοδοτήσεις.

10. Οδηγοί βιωσιμότητας ανά κλάδο

Οι γενικές αρχές της έκθεσης εφαρμόζονται διαφορετικά σε κάθε κλάδο. Το κεφάλαιο αυτό συνοψίζει τις προτεραιότητες για τους κλάδους με τη μεγαλύτερη σημασία για τους νέους επιχειρηματίες της Νότιας Αττικής.

10.1 Πολιτιστικές εμπειρίες και περιηγήσεις

Για τις επιχειρήσεις πολιτιστικών εμπειριών, οι μεγαλύτερες επιπτώσεις αφορούν τη συγκέντρωση των επισκεπτών, τις μετακινήσεις και τη σχέση με την τοπική κοινότητα. Οι βασικές προτεραιότητες είναι οι μικρές ομάδες, οι διαδρομές με πεζή μετακίνηση ή δημόσια συγκοινωνία, η κατανομή των δραστηριοτήτων εκτός των ωρών αιχμής και των κορεσμένων σημείων, η δίκαιη αμοιβή των τοπικών συνεργατών, και η υπεύθυνη αφήγηση. Η σύνδεση με τοπικούς δημιουργούς και παραγωγούς μειώνει τις διαρροές εισοδήματος και ενισχύει την αυθεντικότητα του προϊόντος (Mtapuri κ.ά., 2021).

10.2 Φεστιβάλ και εκδηλώσεις

Στις εκδηλώσεις, η μετακίνηση του κοινού είναι συνήθως η μεγαλύτερη πηγή εκπομπών. Μια από τις πρώτες συστηματικές μελέτες για τα μουσικά φεστιβάλ στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Ιρλανδία εκτίμησε ότι η μετακίνηση του κοινού αντιστοιχούσε στο 68% των συνολικών εκπομπών του κλάδου (Julie's Bicycle, 2009). Παρότι η μελέτη είναι παλαιότερη, το εύρημα αυτό εξακολουθεί να καθοδηγεί τις πρακτικές του κλάδου: επιλογή χώρων με καλή πρόσβαση σε δημόσια συγκοινωνία, κίνητρα για τη χρήση της, οργάνωση ομαδικών μετακινήσεων, και προσέλκυση τοπικού κοινού. Ακολουθούν η διαχείριση των απορριμμάτων, η κατάργηση των πλαστικών μιας χρήσης, η τοπική προμήθεια τροφίμων και η επαναχρησιμοποίηση των σκηνικών.

10.3 Σχεδιασμός, μόδα και χειροτεχνία

Για τους δημιουργούς υλικών προϊόντων, οι μεγαλύτερες επιπτώσεις αφορούν τα υλικά, την παραγωγή, τη συσκευασία και την αποστολή. Οι προτεραιότητες είναι ο σχεδιασμός για ανθεκτικότητα και επισκευή, η χρήση ανακυκλωμένων ή τοπικών υλικών, η παραγωγή κατά παραγγελία, οι ελάχιστες συσκευασίες και η συνεργασία με τοπικούς τεχνίτες. Η επικοινωνία των πρακτικών αυτών πρέπει να είναι συγκεκριμένη και τεκμηριωμένη, σύμφωνα με τους νέους κανόνες για τους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς (Οδηγία (ΕΕ) 2024/825).

10.4 Οπτικοακουστική παραγωγή

Στις οπτικοακουστικές παραγωγές, οι μεγαλύτερες επιπτώσεις αφορούν τις μετακινήσεις των συνεργείων, την ενέργεια στα γυρίσματα, τα σκηνικά και την ψηφιακή μεταπαραγωγή. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρηματοδοτεί την ανάπτυξη ενωσιακού εργαλείου υπολογισμού των εκπομπών άνθρακα για τον κλάδο, ενώ στο σκέλος MEDIA η τεκμηρίωση περιβαλλοντικών μέτρων βαθμολογείται (European Commission, 2023). Για τις μικρές εταιρείες παραγωγής, η υιοθέτηση πρακτικών «πράσινης παραγωγής», όπως η χρήση ηλεκτρικού δικτύου αντί για γεννήτριες, η επαναχρησιμοποίηση σκηνικών και η οργάνωση των μετακινήσεων, συνδέεται άμεσα με την πρόσβαση σε χρηματοδότηση.

10.5 Ψηφιακό περιεχόμενο και εφαρμογές

Για τις επιχειρήσεις ψηφιακού περιεχομένου, το περιβαλλοντικό αποτύπωμα είναι μικρότερο αλλά υπαρκτό, ενώ οι μεγαλύτερες ευκαιρίες αφορούν την κοινωνική διάσταση: την προσβασιμότητα, την ενημέρωση των επισκεπτών για εναλλακτικές και την υποστήριξη της διαχείρισης των ροών. Η τήρηση των απαιτήσεων προσβασιμότητας από την αρχή, ακόμη και όταν η επιχείρηση εξαιρείται, προετοιμάζει την επιχείρηση για την ανάπτυξή της (Οδηγία (ΕΕ) 2019/882).

Πίνακας 4: Προτεραιότητες βιωσιμότητας ανά κλάδο

Κλάδος	Κύριες επιπτώσεις	Προτεραιότητες
Πολιτιστικές εμπειρίες	Συγκέντρωση επισκεπτών, μετακινήσεις, σχέση με κοινότητα	Μικρές ομάδες, εκτός αιχμής, τοπικοί συνεργάτες, υπεύθυνη αφήγηση
Φεστιβάλ και εκδηλώσεις	Μετακίνηση κοινού, απορρίμματα, υλικά	Δημόσια συγκοινωνία, κατάργηση πλαστικών, επαναχρησιμοποίηση
Σχεδιασμός, μόδα, χειροτεχνία	Υλικά, παραγωγή, συσκευασία, αποστολές	Ανθεκτικότητα, τοπικά υλικά, παραγωγή κατά παραγγελία, τεκμηριωμένοι ισχυρισμοί
Οπτικοακουστική παραγωγή	Μετακινήσεις, ενέργεια, σκηνικά	Μέτρηση εκπομπών, πράσινη παραγωγή, επαναχρησιμοποίηση
Ψηφιακό περιεχόμενο	Ενέργεια, προσβασιμότητα	Προσβάσιμος σχεδιασμός, υποστήριξη διαχείρισης ροών

11. Χρηματοδότηση της πράσινης και κοινωνικής μετάβασης

11.1 Τραπεζικά εργαλεία

Η βιωσιμότητα δεν είναι μόνο κριτήριο αξιολόγησης αλλά και αντικείμενο ειδικών χρηματοδοτικών εργαλείων. Μεταξύ των προγραμμάτων της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας περιλαμβάνονται τα Πράσινα Συγχρηματοδοτούμενα Δάνεια, συνολικού ύψους 415 εκατομμυρίων ευρώ, και τα Δάνεια Ψηφιακής Αναβάθμισης, ύψους 175 εκατομμυρίων ευρώ, με συγχρηματοδότηση και επιδότηση επιτοκίου (Powergame, 2024b). Για μια μικρή επιχείρηση που επενδύει σε εξοπλισμό χαμηλής κατανάλωσης, σε ηλεκτρικά οχήματα για τις δραστηριότητές της ή σε ψηφιακά εργαλεία διαχείρισης, τέτοια εργαλεία μπορούν να μειώσουν σημαντικά το κόστος της επένδυσης.

11.2 Επιχορηγήσεις και ευρωπαϊκά προγράμματα

Στα ευρωπαϊκά προγράμματα για τον πολιτισμό, η περιβαλλοντική βιωσιμότητα έχει γίνει οριζόντια προτεραιότητα και κριτήριο αξιολόγησης (European Commission, 2023). Αντίστοιχα, οι ευρωπαϊκές κατευθύνσεις για τον τουρισμό δίνουν προτεραιότητα στην πράσινη και ψηφιακή μετάβαση των μικρών επιχειρήσεων (European Commission, 2022). Για μια νέα επιχείρηση, η ενσωμάτωση της βιωσιμότητας στον σχεδιασμό της, με σαφείς δείκτες και τεκμηρίωση, βελτιώνει τις πιθανότητες επιτυχίας σε τέτοιες προσκλήσεις.

11.3 Πελάτες και συνεργάτες ως χρηματοδότες

Τέλος, η βιωσιμότητα μπορεί να αποτελέσει πηγή εσόδων. Ξενοδοχεία, ταξιδιωτικοί οργανισμοί και πολιτιστικοί φορείς που οφείλουν να βελτιώσουν τις δικές τους επιδόσεις αναζητούν συνεργάτες με τεκμηριωμένες πρακτικές, ενώ οι επισκέπτες που αναζητούν αυθεντικές και υπεύθυνες εμπειρίες είναι συχνά διατεθειμένοι να πληρώσουν περισσότερο για αυτές. Η βασική αναφορά κατά το εθελοντικό πρότυπο για τις ΜμΕ διευκολύνει αυτές τις συνεργασίες (Σύσταση (ΕΕ) 2025/1710).

12. Η βιωσιμότητα ως επιχειρηματική ευκαιρία

12.1 Από το κόστος στην πρόταση αξίας

Η πίεση στους προορισμούς και οι νέοι κανόνες δημιουργούν ζήτηση για λύσεις, και πολλές από αυτές μπορούν να προσφερθούν από νεοφυείς επιχειρήσεις. Το κοινό σημείο των πιο ενδιαφερουσών περιπτώσεων είναι ότι η βιωσιμότητα δεν προστίθεται εκ των υστέρων ως ετικέτα, αλλά αποτελεί τον πυρήνα της πρότασης αξίας. Οι επιχειρήσεις αυτές απευθύνονται ταυτόχρονα σε επισκέπτες που αναζητούν αυθεντικότητα και ποιότητα, σε φορείς διαχείρισης προορισμών και πολιτιστικών χώρων που χρειάζονται εργαλεία, και σε μεγαλύτερες τουριστικές επιχειρήσεις που θέλουν να εμπλουτίσουν το προϊόν τους με τεκμηριωμένα βιώσιμες εμπειρίες.

12.2 Πεδία ευκαιριών

Πίνακας 5: Πεδία επιχειρηματικών ευκαιριών που συνδέονται με τη βιωσιμότητα

Πεδίο	Ενδεικτικές λύσεις	Πελάτες	Σύνδεση με τάσεις και πολιτικές
Διαχείριση ροών επισκεπτών	Κρατήσεις με χρονοθυρίδες, πληροφόρηση για πληρότητα, εναλλακτικές διαδρομές	Πολιτιστικοί χώροι, δήμοι	Ισόρροπη κατανομή επισκεπτών (Συμβούλιο ΕΕ)
Εμπειρίες εκτός αιχμής	Θεματικά προγράμματα φθινοπώρου, χειμώνα, άνοιξης	Επισκέπτες, σχολεία, τοπικό κοινό	Αύξηση μεριδίου ενδιάμεσων μηνών
Εμπειρίες σε λιγότερο γνωστές περιοχές	Περιηγήσεις γειτονιάς, νεότερη ιστορία, σύγχρονη δημιουργία	Επισκέπτες, ξενοδοχεία	Αποσυμφόρηση κεντρικών σημείων
Προσαρμογή στον καύσωνα	Απογευματινές και βραδινές εμπειρίες, εσωτερικές και ψηφιακές εναλλακτικές	Επισκέπτες, ταξιδιωτικοί οργανισμοί	Κλιματική προσαρμογή
Μέτρηση αποτυπώματος	Εργαλεία και υπηρεσίες για εκδηλώσεις και παραγωγές	Φεστιβάλ, παραγωγοί, δήμοι	Απαιτήσεις χρηματοδοτών, πρότυπο VSME
Κυκλικός σχεδιασμός	Προϊόντα από ανακυκλωμένα ή τοπικά υλικά, επισκευή, επαναχρησιμοποίηση	Καταναλωτές, καταστήματα μουσείων, ξενοδοχεία	Κανόνες για περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς
Προσβάσιμος πολιτισμός	Ακουστική περιγραφή, υπότιτλοι, απτικά μοντέλα, προσβάσιμες διαδρομές	Πολιτιστικοί χώροι, επισκέπτες	Ευρωπαϊκή Πράξη για την Προσβασιμότητα
Τουρισμός βασισμένος στην κοινότητα	Εμπειρίες με τοπικούς δημιουργούς και παραγωγούς	Επισκέπτες που αναζητούν αυθεντικότητα	Μείωση διαρροών, τοπική ανάπτυξη

12.3 Η επέκταση της περιόδου ως ευκαιρία

Η πιο άμεση ευκαιρία για τις επιχειρήσεις της Αττικής είναι η επέκταση της τουριστικής περιόδου. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι εισπράξεις των ενδιάμεσων μηνών αυξάνονται ταχύτερα από τις συνολικές, και ότι η χωρητικότητα των διεθνών πτήσεων για τον Οκτώβριο του 2026 αυξήθηκε κατά περίπου 19% σε ετήσια βάση (To Vima, 2026). Ο αστικός και

πολιτιστικός χαρακτήρας του τουρισμού της Αττικής ευνοεί τις δραστηριότητες εκτός θέρους, που απαιτούν ελκυστικά προγράμματα και στοχευμένη προώθηση.

12.4 Ο ρόλος της χρηματοδότησης

Η βιωσιμότητα συνδέεται ολοένα και περισσότερο με την πρόσβαση σε χρηματοδότηση. Στα ευρωπαϊκά προγράμματα για τον πολιτισμό, η τεκμηρίωση μέτρων περιβαλλοντικής βιωσιμότητας βαθμολογείται (European Commission, 2023), ενώ τα στοιχεία που προβλέπει το εθελοντικό πρότυπο για τις ΜμΕ διευκολύνουν την αξιολόγηση από τράπεζες και επενδυτές (Σύσταση (ΕΕ) 2025/1710). Μια επιχείρηση που έχει ενσωματώσει τη βιωσιμότητα στο μοντέλο της και μπορεί να την τεκμηριώσει βρίσκεται σε καλύτερη θέση σε κάθε διαδικασία χρηματοδότησης.

12.5 Συνεργατικά σχήματα για τη βιωσιμότητα

Πολλές από τις ευκαιρίες που περιγράφηκαν απαιτούν συνεργασία. Μια μικρή επιχείρηση πολιτιστικών εμπειριών, ένα εργαστήριο σχεδιασμού, ένας πολιτιστικός σύλλογος και ένα ξενοδοχείο μπορούν να δημιουργήσουν από κοινού ένα πακέτο εκτός αιχμής με τεκμηριωμένα τοπικό χαρακτήρα, που κανένας τους δεν θα μπορούσε να προσφέρει μόνος. Οι συνεργασίες αυτές μειώνουν το κόστος προώθησης, μοιράζουν τον κίνδυνο και ενισχύουν τη σύνδεση με την τοπική κοινότητα. Ο τουρισμός που βασίζεται στην κοινότητα δείχνει ότι η αξιοποίηση τοπικών πόρων και η στενή συνεργασία των τοπικών επιχειρήσεων μειώνουν τις διαρροές και αυξάνουν την ανταγωνιστικότητα του προορισμού (Mtapuri κ.ά., 2021). Οι δομές υποστήριξης του παρόντος έργου μπορούν να διευκολύνουν τη συγκρότηση τέτοιων σχημάτων στη Νότια Αττική.

13. Ενδεικτικά σενάρια

Τα ακόλουθα σενάρια δεν περιγράφουν υπαρκτές επιχειρήσεις. Είναι σύνθετα παραδείγματα που δείχνουν πώς εφαρμόζονται οι κατευθύνσεις της έκθεσης σε τυπικές περιπτώσεις νέων επιχειρηματιών της Νότιας Αττικής.

13.1 Σενάριο Α: Περιηγήσεις γειτονιάς όλο τον χρόνο

Μια ομάδα νέων ξεναγών σχεδιάζει περιηγήσεις στη νεότερη ιστορία και την αρχιτεκτονική των παραλιακών δήμων, με αφετηρία στάσεις του τραμ και του μετρό. Οι περιηγήσεις γίνονται με τα πόδια, σε μικρές ομάδες έως δώδεκα ατόμων, και περιλαμβάνουν στάσεις σε εργαστήρια τοπικών δημιουργών και σε οικογενειακά καφενεία, που αμείβονται για τη συμμετοχή τους. Τους θερινούς μήνες οι περιηγήσεις γίνονται νωρίς το πρωί και το απόγευμα, για την αποφυγή των ωρών καύσωνα. Από τον Οκτώβριο έως τον Μάιο, η επιχείρηση προσφέρει προγράμματα για σχολεία και για το τοπικό κοινό, που σταθεροποιούν τα έσοδά της.

Η επιχείρηση καταγράφει τρεις απλούς δείκτες: το ποσοστό των εσόδων εκτός Ιουλίου-Αυγούστου, το ποσοστό των δαπανών σε τοπικούς συνεργάτες και τον αριθμό των σημείων ενδιαφέροντος εκτός των γνωστών αξιοθέατων. Στον ιστότοπό της αποφεύγει τον όρο «βιώσιμη εμπειρία» και περιγράφει συγκεκριμένα τι κάνει, σύμφωνα με τους νέους κανόνες για τους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς (Οδηγία (ΕΕ) 2024/825).

13.2 Σενάριο Β: Μικρό φεστιβάλ με μετρήσιμο αποτύπωμα

Ένας πολιτιστικός σύλλογος και μια νεοφυής επιχείρηση παραγωγής εκδηλώσεων οργανώνουν ένα τριήμερο φεστιβάλ μουσικής και εικαστικών τεχνών σε έναν παραλιακό χώρο της Νότιας Αττικής τον Σεπτέμβριο. Επιλέγουν χώρο κοντά σε σταθμό του τραμ και προσφέρουν έκπτωση στο εισιτήριο σε όσους έρχονται με δημόσια συγκοινωνία ή ποδήλατο. Καταργούν τα πλαστικά μιας χρήσης, συνεργάζονται με τοπικούς παραγωγούς τροφίμων και επαναχρησιμοποιούν τα σκηνικά της προηγούμενης χρονιάς. Μετρούν τον τρόπο άφιξης του κοινού με σύντομο ερωτηματολόγιο και την ποσότητα των απορριμμάτων. Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται στους χορηγούς και στην αίτηση χρηματοδότησης της επόμενης χρονιάς, όπου η τεκμηρίωση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης (European Commission, 2023).

13.3 Σενάριο Γ: Προσβάσιμη ψηφιακή ξενάγηση

Μια νεοφυής επιχείρηση αναπτύσσει εφαρμογή ξενάγησης για πολιτιστικούς χώρους της περιοχής, σχεδιασμένη από την αρχή για να είναι προσβάσιμη: ακουστική περιγραφή για άτομα με προβλήματα όρασης, υπότιτλους και βίντεο στη νοηματική γλώσσα για άτομα με προβλήματα ακοής, απλοποιημένη έκδοση κειμένων και πληροφορίες για προσβάσιμες διαδρομές. Παρόλο που, ως πολύ μικρή επιχείρηση παροχής υπηρεσιών, εξαιρείται από τις απαιτήσεις της Ευρωπαϊκής Πράξης για την Προσβασιμότητα (Οδηγία (ΕΕ) 2019/882), επιλέγει να ακολουθήσει τις σχετικές προδιαγραφές επειδή αυτό τη διαφοροποιεί στις συνεργασίες με μουσεία και δήμους, και επειδή θα χρειαστεί ούτως ή άλλως να συμμορφωθεί όταν μεγαλώσει. Η εφαρμογή περιλαμβάνει επίσης πληροφόρηση σε πραγματικό χρόνο για την πληρότητα των χώρων, ώστε οι επισκέπτες να επιλέγουν ώρες χαμηλής κίνησης.

14. Πρακτικός οδηγός

14.1 Τέσσερα βήματα για να ξεκινήσετε

Ένα ρεαλιστικό σημείο εκκίνησης για κάθε νέα επιχείρηση περιλαμβάνει τέσσερα βήματα. Πρώτον, καταγραφή των τριών ή τεσσάρων σημαντικότερων επιπτώσεων της δραστηριότητας, θετικών και αρνητικών, στο περιβάλλον, στην τοπική κοινότητα και στον πολιτισμό. Δεύτερον, επιλογή δύο ή τριών απλών δεικτών από αυτούς του Πίνακα 3, που μπορούν να παρακολουθούνται χωρίς ειδικό κόστος. Τρίτον, σύντομη γραπτή πολιτική, μίας ή δύο σελίδων, που να μπορεί να επισυναφθεί σε αιτήσεις χρηματοδότησης και να κοινοποιηθεί σε συνεργάτες. Τέταρτον, συστηματικός διάλογος με την τοπική κοινότητα και τους φορείς της, ώστε η δραστηριότητα να σχεδιάζεται μαζί τους και όχι απλώς για τους επισκέπτες.

14.2 Λίστα ελέγχου

Πίνακας 6: Λίστα ελέγχου βιωσιμότητας για νέες επιχειρήσεις πολιτισμού και τουρισμού

Περιοχή	Ερώτηση ελέγχου
Χώρος και χρόνος	Συμβάλλει η δραστηριότητα στη διασπορά των επισκεπτών σε λιγότερο γνωστά σημεία και εκτός αιχμής;
Κλίμα	Υπάρχει σχέδιο για τις ημέρες ακραίας ζέστης ή άλλων καιρικών φαινομένων;
Μετακινήσεις	Ενθαρρύνεται η χρήση δημόσιας συγκοινωνίας, πεζής μετακίνησης ή ποδηλάτου;
Υλικά	Χρησιμοποιούνται τοπικά, ανακυκλωμένα ή επαναχρησιμοποιούμενα υλικά;
Κοινότητα	Συμμετέχουν και αμείβονται δίκαια τοπικοί δημιουργοί, τεχνίτες και προμηθευτές;
Εργασία	Υπάρχουν γραπτές συμβάσεις και έγκαιρη πληρωμή όλων των συνεργατών;
Προσβασιμότητα	Είναι ο ιστότοπος και οι δραστηριότητες προσβάσιμοι σε άτομα με αναπηρία;
Αφήγηση	Είναι η πληροφορία ακριβής, πολυφωνική και σεβαστική προς την τοπική κοινωνία;
Ισχυρισμοί	Είναι κάθε περιβαλλοντικός ισχυρισμός συγκεκριμένος και τεκμηριωμένος;
Μέτρηση	Παρακολουθούνται τουλάχιστον δύο ή τρεις δείκτες;
Τεκμηρίωση	Υπάρχει σύντομη πολιτική βιωσιμότητας και βασική αναφορά κατά το πρότυπο VSME;

14.3 Ο ρόλος των δήμων

Οι δήμοι της Νότιας Αττικής μπορούν να στηρίξουν τη βιώσιμη επιχειρηματικότητα στον πολιτισμό και τον τουρισμό με πολλούς τρόπους: με την ανάδειξη λιγότερο γνωστών πολιτιστικών και φυσικών πόρων και τη σύνδεσή τους με διαδρομές και δίκτυα, με τη διάθεση δημόσιων χώρων για εκδηλώσεις εκτός αιχμής, με την ενσωμάτωση κριτηρίων βιωσιμότητας και προσβασιμότητας στις δικές τους προμήθειες και εκδηλώσεις, με την αξιοποίηση των δεδομένων που θα παράγει ο Κανονισμός για τη βραχυχρόνια μίσθωση για τον σχεδιασμό πολιτικών (Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028), και με την ενημέρωση και καθοδήγηση των νέων επιχειρήσεων για τους νέους κανόνες, όπως εκείνοι για τους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς. Οι δομές υποστήριξης του παρόντος έργου μπορούν να λειτουργήσουν ως σημείο αναφοράς για αυτή την ενημέρωση.

14.4 Μέτρα χαμηλού κόστους με άμεσο αποτέλεσμα

Πολλά μέτρα βιωσιμότητας δεν απαιτούν σημαντική επένδυση. Ο ακόλουθος πίνακας συγκεντρώνει μέτρα που μπορεί να εφαρμόσει μια νέα επιχείρηση από την πρώτη ημέρα.

Πίνακας 7: Μέτρα χαμηλού κόστους για νέες επιχειρήσεις πολιτισμού και τουρισμού

Μέτρο	Κόστος	Όφελος
Οδηγίες πρόσβασης με δημόσια συγκοινωνία σε κάθε κράτηση	Μηδενικό	Λιγότερες μετακινήσεις με αυτοκίνητο, καλύτερη εμπειρία
Όριο συμμετοχής ανά δραστηριότητα	Μηδενικό	Λιγότερος συνωστισμός, υψηλότερη ποιότητα
Εκπτώσεις για κρατήσεις εκτός αιχμής	Χαμηλό	Ομαλότερη κατανομή εσόδων
Ψηφιακό αντί για έντυπο υλικό	Χαμηλό	Λιγότερα απορρίμματα, εύκολη ενημέρωση
Επαναχρησιμοποιούμενα σκεύη σε εκδηλώσεις	Χαμηλό	Λιγότερα πλαστικά μιας χρήσης
Προτίμηση τοπικών προμηθευτών	Ουδέτερο	Στήριξη τοπικής οικονομίας, αυθεντικότητα
Γραπτές συμβάσεις και έγκαιρη πληρωμή συνεργατών	Μηδενικό	Αξιοπιστία, προσέλκυση ταλέντων
Βασικοί κανόνες προσβασιμότητας στον ιστότοπο	Χαμηλό	Ευρύτερο κοινό
Έλεγχος όλων των περιβαλλοντικών ισχυρισμών	Μηδενικό	Συμμόρφωση με τους νέους κανόνες
Καταγραφή δύο ή τριών δεικτών	Μηδενικό	Τεκμηρίωση για χρηματοδότες και πελάτες

14.5 Γλωσσάριο

Πίνακας 8: Γλωσσάριο βασικών όρων

Όρος	Επεξήγηση
Αναγεννητικός τουρισμός	Τουρισμός που επιδιώκει να αφήνει τον τόπο σε καλύτερη κατάσταση, συμβάλλοντας στην αποκατάσταση πόρων και την ενδυνάμωση κοινοτήτων.
Γενικόλογος περιβαλλοντικός ισχυρισμός	Ισχυρισμός όπως «πράσινο» ή «βιώσιμο» χωρίς συγκεκριμένη και τεκμηριωμένη περιβαλλοντική επίδοση.
Διαρροές	Το μέρος των τουριστικών εσόδων που εκρέει εκτός της τοπικής οικονομίας.
Εποχικότητα	Η συγκέντρωση της τουριστικής ζήτησης σε λίγους μήνες του έτους.
Πράσινη παραπλάνηση	Η παρουσίαση μιας επιχείρησης ή ενός προϊόντος ως περιβαλλοντικά φιλικού χωρίς επαρκή τεκμηρίωση.
Υπερτουρισμός	Η τουριστική πίεση που υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα ενός τόπου και υποβαθμίζει την ποιότητα ζωής ή την εμπειρία.
Φέρουσα ικανότητα	Ο μέγιστος αριθμός επισκεπτών που μπορεί να δεχθεί ένας τόπος χωρίς απαράδεκτη υποβάθμιση.
VSME	Εθελοντικό πρότυπο αναφοράς βιωσιμότητας για μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

15. Συχνές ερωτήσεις

Το κεφάλαιο αυτό συγκεντρώνει απαντήσεις σε ερωτήσεις που θέτουν συχνά οι νέοι επιχειρηματίες για τη βιωσιμότητα. Οι απαντήσεις είναι γενικές και δεν υποκαθιστούν την εξειδικευμένη συμβουλή.

Είμαι πολύ μικρή επιχείρηση. Με αφορά η βιωσιμότητα;

Ναι, για δύο λόγους. Πρώτον, οι πελάτες, οι συνεργάτες και οι χρηματοδότες σας θα σας ρωτούν όλο και συχνότερα για τις πρακτικές σας, ακόμη κι αν ο νόμος δεν σας υποχρεώνει να υποβάλλετε εκθέσεις. Το εθελοντικό πρότυπο για τις ΜμΕ σχεδιάστηκε ακριβώς για να διευκολύνει τις απαντήσεις σας (Σύσταση (ΕΕ) 2025/1710). Δεύτερον, ορισμένοι κανόνες ισχύουν για όλους, όπως η απαγόρευση των γενικόλογων περιβαλλοντικών ισχυρισμών (Οδηγία (ΕΕ) 2024/825).

Μπορώ να γράφω στον ιστότοπό μου ότι η εμπειρία μου είναι «οικολογική»;

Από τις 27 Σεπτεμβρίου 2026, οι γενικόλογοι περιβαλλοντικοί ισχυρισμοί όπως «οικολογικό», «πράσινο» ή «βιώσιμο» απαγορεύονται, εκτός αν τεκμηριώνονται με αναγνωρισμένη και επαληθεύσιμη περιβαλλοντική επίδοση (Οδηγία (ΕΕ) 2024/825). Είναι ασφαλέστερο να περιγράφετε συγκεκριμένα τι κάνετε, με στοιχεία που μπορείτε να αποδείξετε.

Μπορώ να χρησιμοποιήσω ένα σήμα «βιωσιμότητας» που σχεδίασα εγώ;

Όχι, αν μοιάζει με σήμα πιστοποίησης. Η ίδια Οδηγία απαγορεύει τα σήματα βιωσιμότητας που δεν βασίζονται σε καθιερωμένο σύστημα πιστοποίησης ή δεν έχουν θεσπιστεί από δημόσια αρχή (Οδηγία (ΕΕ) 2024/825· Baker McKenzie, 2026). Αν θέλετε να προβάλλετε μια πιστοποίηση, επιλέξτε ένα αναγνωρισμένο σύστημα.

Χρειάζομαι πιστοποίηση βιώσιμου τουρισμού;

Δεν είναι υποχρεωτική. Για μια νέα επιχείρηση, η πλήρης πιστοποίηση μπορεί να είναι δυσανάλογα δαπανηρή στην αρχή. Τα διεθνή κριτήρια όμως, με τους τέσσερις πυλώνες της διαχείρισης, της κοινωνίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος, είναι χρήσιμος οδηγός για τον σχεδιασμό των πρακτικών σας. Αν αποφασίσετε να πιστοποιηθείτε αργότερα, προτιμήστε πρότυπα που εφαρμόζονται από διαπιστευμένους φορείς (GSTC, 2025).

Ο ιστότοπος κρατήσεών μου πρέπει να είναι προσβάσιμος;

Η Ευρωπαϊκή Πράξη για την Προσβασιμότητα ισχύει από τις 28 Ιουνίου 2025 για το ηλεκτρονικό εμπόριο και άλλες υπηρεσίες, αλλά οι πολύ μικρές επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες εξαιρούνται (Οδηγία (ΕΕ) 2019/882). Ακόμη κι αν εξαιρείστε, η προσβασιμότητα σάς ανοίγει σε ευρύτερο κοινό και σας προετοιμάζει για την ανάπτυξη της επιχείρησης.

Θέλω να νοικιάσω ένα διαμέρισμα σε επισκέπτες ως μέρος της εμπειρίας που προσφέρω. Τι ισχύει;

Κάθε κατάλυμα βραχυχρόνιας μίσθωσης χρειάζεται αριθμό καταχώρισης που εμφανίζεται στις πλατφόρμες (Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028), ενώ σε ορισμένες κεντρικές περιοχές της Αθήνας έχει ανασταλεί η καταχώριση νέων ακινήτων έως το τέλος του 2026 (in.gr, 2026). Επιπλέον, ισχύει το τέλος ανθεκτικότητας στην κλιματική κρίση (Powergame, 2024a). Ελέγξτε τους κανόνες για την περιοχή σας πριν από κάθε επένδυση.

Πώς μπορώ να αντιμετωπίσω την εποχικότητα;

Αναπτύσσοντας προϊόντα για τους ενδιάμεσους μήνες και τον χειμώνα, για παράδειγμα εκπαιδευτικά προγράμματα για σχολεία, εμπειρίες για το τοπικό κοινό, θεματικά προγράμματα με αφορμή εκδηλώσεις ή εορτές. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι εισπράξεις των ενδιάμεσων μηνών αυξάνονται ταχύτερα από τις συνολικές, άρα η αγορά υπάρχει (To Vima, 2026).

Τι κάνω τις ημέρες καύσωνα;

Προγραμματίστε τις υπαίθριες δραστηριότητες νωρίς το πρωί ή αργά το απόγευμα, έχετε έτοιμες εσωτερικές ή ψηφιακές εναλλακτικές, ενημερώστε έγκαιρα τους πελάτες σας και φροντίστε για νερό και σκίαση. Οι αρχαιολογικοί χώροι μπορεί να κλείσουν τις μεσημεριανές ώρες σε συνθήκες ακραίας ζέστης (Al Jazeera, 2025), γι' αυτό οι όροι κρατήσεων πρέπει να προβλέπουν τι γίνεται σε τέτοιες περιπτώσεις.

Πώς μπορώ να μετρήσω το αποτύπωμα μιας εκδήλωσης χωρίς μεγάλο κόστος;

Ξεκινήστε από τα μεγέθη που έχουν τη μεγαλύτερη σημασία και μετρώνται εύκολα: πώς έφτασε το κοινό, που μπορείτε να ρωτήσετε με ένα σύντομο ερωτηματολόγιο, πόσα απορρίμματα παρήχθησαν και πόση ενέργεια καταναλώθηκε. Η μετακίνηση του κοινού είναι συνήθως η μεγαλύτερη πηγή εκπομπών στις εκδηλώσεις (Julie's Bicycle, 2009). Καταγράψτε τα ίδια στοιχεία κάθε χρόνο για να βλέπετε την πρόοδο.

Υπάρχει χρηματοδότηση για πράσινες επενδύσεις μικρών επιχειρήσεων;

Ναι. Μεταξύ άλλων, η Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα διαθέτει προγράμματα πράσινων και ψηφιακών δανείων με συγχρηματοδότηση και επιδότηση επιτοκίου (Powergame, 2024b), ενώ στα ευρωπαϊκά προγράμματα για τον πολιτισμό η περιβαλλοντική βιωσιμότητα βαθμολογείται (European Commission, 2023). Οι δομές υποστήριξης του παρόντος έργου μπορούν να σας ενημερώσουν για τις ανοικτές προσκλήσεις.

16. Προτάσεις για τη Νότια Αττική

Με βάση την ανάλυση της έκθεσης, το κεφάλαιο αυτό διατυπώνει ενδεικτικές προτάσεις για τους δήμους και τους φορείς της Νότιας Αττικής που επιθυμούν να στηρίξουν τη βιώσιμη επιχειρηματικότητα στον πολιτισμό και τον τουρισμό. Οι προτάσεις δεν αποτελούν ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης, αλλά κατευθύνσεις που μπορούν να εξειδικευθούν σε συνεργασία με τις τοπικές επιχειρήσεις και κοινότητες.

16.1 Χαρτογράφηση των λιγότερο γνωστών πόρων

Η πρώτη πρόταση είναι η συστηματική χαρτογράφηση των πολιτιστικών, ιστορικών και φυσικών πόρων της περιοχής που δεν περιλαμβάνονται στα συνήθη τουριστικά δρομολόγια: κτίρια της νεότερης αρχιτεκτονικής, τόποι μνήμης, εργαστήρια δημιουργών, φυσικοί χώροι, τοπικές παραδόσεις. Μια ανοικτή βάση δεδομένων με αυτούς τους πόρους, διαθέσιμη στις τοπικές επιχειρήσεις, θα διευκόλυνε τον σχεδιασμό εμπειριών που διαχέουν τους επισκέπτες στον χώρο, σύμφωνα με την ευρωπαϊκή κατεύθυνση για ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη (Council of the EU, 2026).

16.2 Ημερολόγιο εκδηλώσεων εκτός αιχμής

Η δεύτερη πρόταση είναι ένα συντονισμένο ημερολόγιο πολιτιστικών εκδηλώσεων για τους ενδιάμεσους μήνες και τον χειμώνα, με συμμετοχή δήμων, πολιτιστικών φορέων και νέων επιχειρήσεων. Η επέκταση της περιόδου, που ήδη καταγράφεται στα στοιχεία (To Vima, 2026), μπορεί να ενισχυθεί με στοχευμένη προβολή, ενώ ταυτόχρονα προσφέρει στο τοπικό κοινό πολιτιστικές επιλογές όλο τον χρόνο.

16.3 Πρότυπο για βιώσιμες δημοτικές εκδηλώσεις

Η τρίτη πρόταση αφορά τις εκδηλώσεις που διοργανώνουν οι ίδιοι οι δήμοι. Ένα κοινό πρότυπο με απλά κριτήρια, όπως πρόσβαση με δημόσια συγκοινωνία, κατάργηση πλαστικών μιας χρήσης, προσβασιμότητα, τοπικές προμήθειες και καταγραφή βασικών δεικτών, θα είχε διπλό αποτέλεσμα: θα μείωνε το αποτύπωμα των εκδηλώσεων και θα δημιουργούσε ζήτηση για τις υπηρεσίες νέων επιχειρήσεων που μπορούν να ανταποκριθούν σε αυτά τα κριτήρια.

16.4 Ενημέρωση για τους νέους κανόνες

Η τέταρτη πρόταση είναι η οργάνωση ενημερωτικών εργαστηρίων για τις τοπικές επιχειρήσεις σχετικά με τους νέους κανόνες που τις αφορούν άμεσα: τους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς (Οδηγία (ΕΕ) 2024/825), την προσβασιμότητα (Οδηγία (ΕΕ) 2019/882), τη βραχυχρόνια μίσθωση (Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028) και το εθελοντικό πρότυπο αναφοράς βιωσιμότητας (Σύσταση (ΕΕ) 2025/1710). Οι δομές υποστήριξης του παρόντος έργου είναι κατάλληλες για τον ρόλο αυτό.

16.5 Συμμετοχή των κατοίκων

Η πέμπτη πρόταση είναι η θεσμοθέτηση τακτικού διαλόγου με τους κατοίκους για τον τουρισμό και τον πολιτισμό στην περιοχή. Όπως δείχνει η έρευνα, η συμπερίληψη των τοπικών κοινοτήτων στη λήψη αποφάσεων είναι ο κρίσιμος παράγοντας για το αν ο πολιτιστικός τουρισμός ωφελεί τον τόπο (Brooks κ.ά., 2023), ενώ οι αντιλήψεις των κατοίκων για τον υπερτουρισμό διαφέρουν ανάλογα με την εγγύτητα στις περιοχές με συνωστισμό

(González-Reverté, 2021). Ένας τέτοιος διάλογος μπορεί να εντοπίζει έγκαιρα τα προβλήματα και να αναδεικνύει ευκαιρίες για νέες, αποδεκτές από την κοινότητα δραστηριότητες.

16.6 Παρακολούθηση με δείκτες

Τέλος, προτείνεται η παρακολούθηση της πορείας με ένα μικρό σύνολο δεικτών σε επίπεδο περιοχής, όπως η κατανομή των εκδηλώσεων ανά μήνα, η συμμετοχή του τοπικού κοινού, ο αριθμός των νέων επιχειρήσεων πολιτισμού και τουρισμού και οι πρακτικές βιωσιμότητας που εφαρμόζουν. Η αξιοποίηση των δεδομένων που θα παράγει ο Κανονισμός για τη βραχυχρόνια μίσθωση μπορεί να συμπληρώσει την εικόνα. Η εμπειρία προορισμών όπως το Ντουμπρόβνικ δείχνει ότι η διαχείριση με βάση δεδομένα και η εμπλοκή των κοινοτήτων αναγνωρίζονται πλέον ως βέλτιστες πρακτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο (European Commission, 2025b).

Συμπεράσματα

Η βιωσιμότητα στον πολιτιστικό τουρισμό και στη δημιουργική οικονομία έχει πάψει να είναι θέμα επικοινωνίας. Τα ρεκόρ αφίξεων, η έντονη χωρική και χρονική συγκέντρωση της ζήτησης, η πίεση στην αγορά κατοικίας, οι καύσωνες που κλείνουν μνημεία, τα νέα τέλη στους προορισμούς, οι ευρωπαϊκές κατευθύνσεις για ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη και οι νέοι κανόνες για τους περιβαλλοντικούς ισχυρισμούς διαμορφώνουν ένα περιβάλλον στο οποίο οι επιχειρήσεις θα αξιολογούνται με βάση τη μετρήσιμη συμβολή τους.

Η έρευνα είναι σαφής ως προς το κρίσιμο σημείο: ο πολιτιστικός τουρισμός ωφελεί τον τόπο όταν η τοπική κοινότητα συμμετέχει στον σχεδιασμό και στα οφέλη, και τον επιβαρύνει όταν αντιμετωπίζεται απλώς ως σκηνικό. Οι μικρές και νέες επιχειρήσεις, επειδή είναι ριζωμένες στον τόπο και ευέλικτες, βρίσκονται σε καλύτερη θέση από τους μεγάλους φορείς για να εφαρμόσουν αυτή τη λογική.

Ταυτόχρονα, η δημιουργική οικονομία καλείται να διαχειριστεί το δικό της αποτύπωμα, στις εκδηλώσεις, στις παραγωγές, στα προϊόντα και στην εργασία. Τα εργαλεία υπάρχουν και είναι προσιτά: απλοί δείκτες, το εθελοντικό πρότυπο αναφοράς για τις ΜμΕ, τα διεθνή κριτήρια βιώσιμου τουρισμού ως οδηγός, και κυρίως η ειλικρινής και συγκεκριμένη επικοινωνία.

Για τους νέους επιχειρηματίες της Νότιας Αττικής, η βιωσιμότητα αποτελεί πεδίο διαφοροποίησης. Η αξιοποίηση των λιγότερο γνωστών πόρων της περιοχής, οι εμπειρίες εκτός αιχμής, η συνεργασία με την τοπική κοινότητα και η προσβασιμότητα είναι ταυτόχρονα απαντήσεις στις προκλήσεις του τουρισμού και ευκαιρίες για νέα, ανθεκτικά επιχειρηματικά μοντέλα. Όσοι ενσωματώσουν τη βιωσιμότητα από την αρχή στο μοντέλο τους, με απλούς δείκτες και ειλικρινή τεκμηρίωση, θα έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε χρηματοδότηση και συνεργασίες και θα προσφέρουν ένα προϊόν που αντέχει στον χρόνο.

Βιβλιογραφία

- Al Jazeera (2025). Acropolis closes as Greece sizzles under another severe heatwave. 8 Ιουλίου 2025. https://www.aljazeera.com/news/2025/7/8/acropolis-closes-as-greece-sizzles-under-another-severe-heatwave
- Baker McKenzie (2026). European Union: Final call – the EU EmpCo Directive. https://www.bakermckenzie.com/en/insight/publications/2026/08/european-union-final-call-the-eu-empco-directive
- Brooks, C., Waterton, E., Saul, H., & Renzaho, A. (2023). Exploring the relationships between heritage tourism, sustainable community development and host communities' health and wellbeing: A systematic review. PLOS ONE, 18(3), e0282319. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10058118/
- Caro-Carretero, R. κ.ά. (2025). Residents' perceptions of tourism and sustainable tourism management: planning to prevent future problems in destination management – The case of Cáceres, Spain. Cogent Social Sciences.
- Council of the EU (2026). The Council sets strategic guidelines for a sustainable and competitive tourism sector. Δελτίο Τύπου, 28 Μαΐου 2026. https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/05/28/the-council-sets-strategic-guidelines-for-a-sustainable-and-competitive-tourism-sector/
- European Commission (2022). Transition Pathway for Tourism. https://transition-pathways.europa.eu/tourism
- European Commission (2023). Greening the Creative Europe Programme – Final Report. Publications Office of the European Union. https://www.europeanheritagehub.eu/document/greening-the-creative-europe-programme-final-report/
- European Commission (2025). Commission adopts new Culture Compass for Europe. https://culture.ec.europa.eu/news/commission-adopts-new-culture-compass-for-europe
- European Commission (2025b). Tampere and Dubrovnik selected as 2026 European Capital and Green Pioneer of Smart Tourism. 19 Νοεμβρίου 2025. https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/tampere-and-dubrovnik-selected-2026-european-capital-and-green-pioneer-smart-tourism-2025-11-19_en
- Eurostat (2025). Culture statistics – cultural employment. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Culture_statistics_-_cultural_employment
- García-Esparza, J. A. (2025). Unpacking World Heritage cultural clusters through the interplay of urban tourism and gentrification. Cities.
- González-Reverté, F. (2021). The Perception of Overtourism in Urban Destinations. Empirical Evidence based on Residents' Emotional Response. Tourism Planning & Development.
- GSTC – Global Sustainable Tourism Council (2025). GSTC Recognized Standards. https://gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-recognized-standards
- GTP Headlines (2023). INSETE: 5 Greek Regions Account for 90% of Country's Tourism Revenues. 21 Δεκεμβρίου 2023. https://news.gtp.gr/2023/12/21/insete-5-greek-regions-account-for-90-of-countrys-tourism-revenues/

- IFACCA (2025). Our shared vision at MONDIACULT 2025: there is no future without culture. https://ifacca.org/news/2025/10/15/acorns-465-our-shared-vision-mondiacult-2025-there/
- in.gr (2026). Επεκτείνεται το «μπλόκο» σε νέα Airbnb. 8 Ιανουαρίου 2026. https://www.in.gr/2026/01/08/economy/oikonomikes-eidiseis/epekteinetai-mploko-se-nea-airbnb/
- Julie's Bicycle (2009). Jam Packed Part 1: Audience Travel Emissions from Festivals. https://juliesbicycle.org/wp-content/uploads/2025/09/Summary_Jam_Packed_Festival_Audience_Report_2009.pdf
- Kizielewicz, J. κ.ά. (2025). Overtourism and its Impact on Transport and Sustainability in Coastal Destinations: Evidence From Southern Europe. International Journal of Contemporary Management.
- Mtapuri, O. κ.ά. (2021). Advancing community-based tourism approaches for the sustainable development of destinations. Sustainable Development.
- Neos Kosmos (2023). Acropolis daily visitor limit capped at 20,000. 5 Σεπτεμβρίου 2023. https://neoskosmos.com/en/2023/09/05/news/greece/acropolis-daily-visitor-limit-capped-at-20000/
- OECD (2024). OECD Tourism Trends and Policies 2024. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2024/07/oecd-tourism-trends-and-policies-2024_17ff33a3.html
- Powergame (2024a). Ποια είναι τα νέα τέλη που θα πληρώνουν οι τουρίστες στην Ελλάδα. 17 Σεπτεμβρίου 2024. https://www.powergame.gr/ikonomia/721093/poia-einai-ta-nea-teli-pou-tha-plironoun-oi-touristes-stin-ellada/
- Powergame (2024b). Αναπτυξιακή Τράπεζα: Δύναμη πυρός 3,5 δισ. για τις ΜμΕ. 4 Φεβρουαρίου 2024. https://www.powergame.gr/trapezes/594574/anaptyxiaki-trapeza-dynami-pyros-35-dis-gia-tis-mme/
- Powergame (2025). Ακριβότερη φιλοξενία: Πώς τα νέα τέλη επηρεάζουν ξενοδοχεία και κρουαζιέρες. https://www.powergame.gr/ikonomia/1167805/akrivoteri-filoxenia-pos-ta-nea-teli-epireazoun-xenodocheia-kai-krouazieres/
- To Vima International Edition (2026). Greece's Tourism Season Is Expanding Beyond Summer. 27 Αυγούστου 2026. https://www.tovima.com/society/greeces-tourism-season-is-expanding-beyond-summer/
- UN Tourism (2026). World Tourism Barometer, Ιανουάριος 2026. https://www.unwto.org/un-tourism-world-tourism-barometer-data
- Yaprak, B. κ.ά. (2025). Reframing Sustainability in the Context of Overtourism: A Comparative Five-Dimensional Resident-Centered Model in Athens and Istanbul. Sustainability.
- Šegota, T. κ.ά. (2022). Resident perceptions and responses to tourism: individual vs community level impacts. Journal of Sustainable Tourism.
- Żemła, M. κ.ά. (2021). Influence of the Residents' Perception of Overtourism on the Selection of Innovative Anti-Overtourism Solutions. Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity.
- Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1028 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη συλλογή και την κοινοχρησία δεδομένων που αφορούν υπηρεσίες βραχυχρόνιας μίσθωσης καταλυμάτων. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1028/oj

- Οδηγία (ΕΕ) 2019/882 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις απαιτήσεις προσβασιμότητας προϊόντων και υπηρεσιών (Ευρωπαϊκή Πράξη για την Προσβασιμότητα). https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj
- Οδηγία (ΕΕ) 2024/825 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την ενδυνάμωση των καταναλωτών για την πράσινη μετάβαση. https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/825/oj
- Σύσταση (ΕΕ) 2025/1710 της Επιτροπής, της 30ής Ιουλίου 2025, σχετικά με εθελοντικό πρότυπο υποβολής εκθέσεων βιωσιμότητας για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2025/1710/oj
- Τράπεζα της Ελλάδος (2026). Εξελίξεις στο ταξιδιωτικό ισοζύγιο πληρωμών: Δεκέμβριος 2025. Όπως παρουσιάστηκε στο Powergame, «ΤτΕ: Αύξηση 9,4% στις ταξιδιωτικές εισπράξεις το 2025». https://www.powergame.gr/ikonomia/1348141/tte-afxisi-94-stis-taxidiotikes-eispraxeis-to-2025/